

Overzicht Nederlandstalige 'historische' strips en *graphic novels*

Toelichting

Het onderstaande is een poging om een totaaloverzicht van strips/*graphic novels* met een historische achtergrond te verkrijgen. Het gaat alleen om in het Nederlands gepubliceerde boeken. Bij de keuze welke boeken op de lijst terecht komen speelt historiciteit een grote rol. Publicaties waarin tijdreizen (zoals *Suske en Wiske*) een onmisbaar onderdeel vormen van het verhaal heb ik bijvoorbeeld (vrijwel) uitgesloten. Ook wanneer personages met superkrachten (*Asterix en Obelix*) in het verhaal voorkomen dan komt het boek niet in deze lijst. Daarnaast zijn *what if?*-verhalen (*Groot uur U*) en reeksen waarin verzonden hoofdpersonages schijnbaar eenvoudig de wereld doorkruizen en (te) gemakkelijk ingang krijgen tot hoofdpersonen uit die tijd, komen hieronder niet voor. Aanvankelijk stond bijvoorbeeld de *Alex*-reeks niet op deze lijst, echter door publicatie van *De reizen van Alex*, die zeker hun waarde kunnen hebben in het geschiedenisonderwijs, is de reeks toch opgenomen. Een volgend criterium is dat het boek in het Nederlands uitgegeven moet zijn, maar soms – met name als het om online (gratis) publicaties gaat, ga ik voorbij aan dit criterium.

Op 31 oktober 2014 heb ik twee maal een workshop gegeven op de didactiekconferentie van de VGN. Naar aanleiding van opmerkingen van deelnemers zijn twee niet eerder opgenomen reeksen (*Hugo Pratt* en *De torens van Schermerwoude*) opgenomen in de lijst. Een tweede uitgangspunt is immers om een lijst te publiceren met mogelijk voor het geschiedenisonderwijs bruikbare 'historische' strips.

Tijdens de workshop werd gevraagd naar een inschatting van het niveau waarop bepaalde publicaties naar mijn mening bruikbaar zijn. In het algemeen kan je stellen dat *graphic novels* eerder bruikbaar zijn vanaf de derde klas van havo en vwo. Het gaat er natuurlijk om wat je met de publicatie doet, hoe je het aanbiedt. Zo stelde ik dat ik Art Spiegelman's *Maus* te zwaar vind voor onderbouwleerlingen. Een enkele aanwezige docent gebruikte echter deze topper onder de *graphic novels* ook in 2 vmbo. Ook in het algemeen kun je stellen dat strips – ik bedoel boeken in het klassieke ongeveer A4-formaat – beter voor onderbouw en vmbo geschikt zijn. Ik doe hieronder een poging om aan te geven welke boeken makkelijker toegankelijk zijn.

Voor zowel bovengenoemde poging als überhaupt het wel of niet opnemen van publicaties in deze lijst geldt dat het mijn *persoonlijke keuzes* betreft. Dit is niet het product van een groep personen of naar aanleiding van discussie tot stand gekomen lijst. Het zijn de keuzes van ondergetekende, die ik natuurlijk zo afgewogen mogelijk maak. Dit is het moeilijkst bij de vele strips die tegen een oorlogachtergrond het zijn gemaakt; de hoofdpersonen zijn vaak verzonden, maar de achtergrond is realistisch. Het is soms ook een kwestie van het niet kennen van bepaalde (oudere) strips. De stripmarkt kan zeer ondoorzichtig zijn; Jan en alleman kan een stripboek maken en uitbrengen en zeker waar alleen lokaal wordt verspreid is het niet eenvoudig om achter publicatiegegevens te komen, laat staan een exemplaar van het boek te bemachtigen.

Het voorgaande noopt mij om het bijhouden van onderstaand overzicht te staken. Het overzicht tracht volledig te zijn, maar het is duidelijk dat dit niet mogelijk is. Het is niet alleen moeilijk omdat het dilemma blijft bestaan welke publicaties wel of niet op te nemen. Bezoek aan striphandels, stripbeurzen, musea, het verkrijgen van catalogi, nieuwsbrieven et cetera maakt daarnaast duidelijk dat er voortdurend strips worden gepubliceerd die in aanmerking komen voor opname in de lijst.

Waar dit door gekende uitgevers in Nederland en Vlaanderen wordt gedaan, is bijhouden van het overzicht meestal goed te doen. Uitgaven in eigen beheer, *one shot* publicaties en lokale uitgaven zijn meestal per toeval te achterhalen. Tot eind 2019 zijn er aanvullingen gedaan.

Ger Jan Onrust, Jan van Brabant College, Helmond

Met de letter **M** wordt aangegeven welke publicaties ik makkelijker toegankelijk acht én mogelijk bruikbaar in vmbo en/of onderbouw. Bij **M?** twijfel ik over de toegankelijkheid.

Tussen haakjes en cursief het Kleio nummer waarin een recensie over deze publicatie.

Algemeen

Steve van Bael, Jan Kragt, *Vechten voor vrede*. Stichting Eureducation 2014. Door de Landmacht gesponsorde strip over de eigen (200 jaar oude) geschiedenis. Lesmateriaal:

<http://www.eureducation.nl/wordpress/wp-content/uploads/Lespakket-VvV.pdf> **M**

Penelope Bagieu, *Wereldwijven*. Scratch Books, Amsterdam 2018 en 2019. Twee delen, waarin in ieder deel 15 korte, speelse biografieën van aansprekende, niet perse bekende geëmancipeerde vrouwen, zoals Josephine Baker, Josephina van Gorkum, de Afghaanse rapper Sonita en rebellenkoningin Phunan. Vertaling van een zeer succesvolle Franse strip die meer dan een kwart miljoen keer is verkocht.

Marta Breen, Jenny Jordahl, *Vrouwen in gevecht. Vrijheid, gelijkheid, zusterschap*. Boom Uitgevers. Amsterdam, 2019. Serie korte verhalen, naïef getekend, over vrouwen – van sufragettes tot Malala – die op zijn gekomen voor vrouwenrechten.

Jeff Broeckx, Ronald Grossey, *Verdwaald in het verleden. 1. Het getal van het beest. 2. Het juweel van Thot. 3. De steen der wijzen. 4. De barst in de caleidoscoop*. Standaard uitgeverij, Antwerpen 2001. Vijf jongeren die getuigen zijn van de – vanuit Vlaams oogpunt bekeken – geschiedenis. De geschiedenis zo toegankelijk mogelijk gemaakt. **M**

Will Eisner, *Het complot. Het verborgen verhaal achter de protocollen van de wijzen van Zion*. Amsterdam/Antwerpen, Atlas 2008. De laatste graphic novel (eigenlijk graphic onderzoeksjournalistiek) door de ‘uitvinder’ van het medium (naar wie één van de belangrijkste stripprijzen – de Eisner Award – is genoemd), waarin hij de authenticiteit van de protocollen overtuigend naar het rijk der fabelen verwijst.

Jean-Pierre Filiu, David B., *De beste vijanden. Over de relatie tussen de Verenigde Staten en het Midden Oosten. Deel 1 1783 – 1953*. Antwerpen, Ballon Media 2012.

Michel de France (hoofdredactie), *De ontdekking van de wereld* (meerdere auteurs, b.v. Eduardo Coelho, Jean Olivier, José Bielsa, Jacques Bastian) 1. *Christoforus Columbus*. 2. *Marco Polo*. 3. *De Vikingen*. 4. *Vasco da Gama*. Uitgeverij Helmond, Helmond 1978-1979. Documentaire strips met educatief doel. Matig verhaal, matig getekend, slordig geletterd. **M**

Jean-Charles Gaudin, Jean Barbaud, Minte, *Er was eens de mens*. Haarlem, Silvester 2018-19. 1. De prehistorie; 2. De vruchtbare valleien en Egypte; 3. De Vikingen; 4. Rome. Meerdelige Franse serie

naar de tekenfilm uit eind jaren 70. Wat spottende geschiedenis van de mensheid voor de basisschoollleeftijd. **M**

Margreet de Heer, *Strips! 200 jaar Nederlands beeldverhaal*. Den Haag, Museum Meermanno 2013. Voor jongeren toegankelijk stripmagazine bij de expositie in het genoemde museum. Leuke samenvatting van de Nederlandse stripgeschiedenis. (september 2014)

Hug, *De geschiedenis van Nederland* (Hug: ??; hoofdredactie Ad Baart). Uitgeverij Publiboek/Baart, Soest/Deurne 1985. In deze serie is ook *De geschiedenis van Vlaanderen* en in ieder geval *De geschiedenis van de mensheid in stripverhalen. Egypte en de piramiden, Egypte en de farao's* verschenen. Vrij dynastieke geschiedenis van Nederland. **M**

Co Loerakker, Thom Roep, *Van nul tot nu*. Vier delen. Haarlem 2008. Zeer succesvolle (bijna een miljoen boeken verkocht) en in veel geschiedenislokalen staande serie waarin de geschiedenis op humoristische wijze en natuurlijk versimplificeerd wordt

verbeeld. Uitgeverij Big Balloon (Heemstede) gaf in 2013 *Van toen tot nu. Canon van de Nederlandse geschiedenis* uit, waarin de 50 vensters in dezelfde sfeer aan bod komen. Het is geen stripverhaal, maar wel met stripjes. **M**

Co Loerakker, Thom Roep, *Van nul tot nu, deel 5. De geschiedenis van het dagelijks leven*. Haarlem 2011. Iets serieuzer dan de eerste vier delen; zes verschillende onderwerpen, waaronder wonen, misdaad en seksualiteit. **M**

Danker Jan Oreel, Jan Zwemmer, *Zeeland van Nehalennia tot Westerscheldetunnel. 2000 jaar geschiedenis in strip*. Goes, uitgeverij Het Paard van Troje 2010. Vrolijke provinciale stripgeschiedenis in vogelvlucht. Jongeren zijn getuigen van de geschiedenis. **M**

Danker Jan Oreel, Henk Wittenberg, *Daar brandt nog licht. Brabant. De geschiedenis in strip*. Schijndel, Provinciestrip V.O.F. 2012. Vrolijke provinciale stripgeschiedenis in vogelvlucht. Jongeren zijn getuigen van de geschiedenis. **M**

Danker Jan Oreel, *Goes in Strip*. Goes, uitgeverij Het Paard van Troje 2005. Zwart-witte voorloper van de twee provinciestrips, uitgegeven bij het jubileum van een plaatselijke boekhandel. Jammer genoeg is toevlucht genomen tot een 'tijdmachine' om de belangrijkste momenten in de geschiedenis van Goes te verbeelden. **M**

Danker Jan Oreel, Rene Arendsen, *De ridders van Gelre en ons verloren hertogdom*. Stichting Cultuur- en Erfgoedlab. Zutphen 2019. Provinciestrip, onder meer gratis verspreid naar het basisonderwijs in Gelderland en naar het Duitse Geldern. Jongeren beleven de geschiedenis. **M**

Ron Schuijt, *Drawing history*. Lang lopende, uit vele delen bestaande (Schuijt breidt de serie uit) online strip, waarin de auteur de gehele geschiedenis tracht te verstrippen. Schuijt (Nederlander) mikt op een internationaal publiek dus de korte stripjes zijn in het Engels. Na een verantwoording (1. *The problems and responsibilities of drawing history*) wordt per strip een samenvatting uit de wereldgeschiedenis gegeven. Zie: 2. *Prehistory part 1. Why humans rule* of bijvoorbeeld 9. *Mesopotamia part 1. Sumer and the written word*. Tot heden (maart 2019) is Schuijt gekomen tot deel 23. *Bronze age collapse part 1. The set-up for the bronze age. Collapse*. **M** Zie: https://www.webtoons.com/en/challenge/drawing-history/1-problems-and-responsibilities/viewer?title_no=231401&episode_no=1

Smudja, Ivana en Gradimir, *Op tijdreis schilderkunst*. Twee delen: 1. *Van Lasceaux tot Vermeer*. 2. *Volgt*. Uitgeverij Silvester 2018. Fraai getekende tour van een meisje met haar kat door de schilderkunst.

Jean-Luc Vernal, Franz (Drappier), *Brussel. Duizend jaar roemrijke geschiedenis*. Casterman, 1979. Documentaire strip, uitgegeven bij het duizendjarig bestaan van Brussel. Er is veel tekst nodig om het verhaal te vertellen.

Oudheid

Bert Bus, *Malorix en de Romeinen*. Westzaan, Uitgeverij Amor Vincit Omnia 2011. Heldenvertelling over de strijd tussen Friezen en Romeinen, spelend rond castellum Flevum. De Friezen lijken op klassieke Noormannen. Tacitus was het uitgangspunt. (februari 2013) **M**

Franky Drappier, Jan Kragt, *Romeinse inval in de Lage Landen*. EurEducation 2018. Voor het onderwijs gemaakte spannende strip; kan lesstofvervangend zijn. Met lesmateriaal: http://www.eureducation.nl/wordpress/?page_id=302

Margreet de Heer, *Alexander de Grote*. Gepubliceerd op: <https://booxalive.nl/alexander-de-grote/>. Korte online strip, met de bekende vaart van De Heer .

Gary Jeffrey, Anita Ganeri, Ross Watton, *Cleopatra. Het leven van een Egyptische koningin*. Biblion Uitgeverij, Leidschendam 2005. Voor het onderwijs en bibliotheek gemaakte brave, maar vlakke documentaire stripbiografie.

Gary Jeffrey, Kate Petty, Sam Hadley, *Julius Caesar. Het leven van een Romeinse generaal*. Biblion Uitgeverij, Leidschendam 2005. Voor het onderwijs en bibliotheek gemaakte brave, maar vlakke documentaire stripbiografie.

Jacques Martin, *Alex*. Casterman 1973 – heden. Langlopende zwaard- en sandalenstrip (peplumstrip) rond de van oorsprong Gallische tienerjongen die optrekt met hoofdrolspelers in de oudheid en keer op keer op miraculeuze wijze ontsnapt. De geschiedenis wordt naar de hand gezet wanneer het verhaal daarom vraagt. Het laatste decennium zijn meer documentaire boeken (*De reizen van Alex*) verschenen; getekende en toegelichte reconstructies van architectonische hoogtepunten (meestal)

in de eerste eeuwen voor Christus. Er is ook een serie *Alex Senator* (delen 1 t/m 5). De laatste spinoff is *Alex stelt voor – historische personages*. **M**

1. *Alex de onversaagde*. 1956.

2. *De gouden sfinx*. 1956.
3. *Het vervloekte eiland*. 1957.
4. *De tiara van Oribal*. 1958.
5. *De zwarte klauw*. 1959.
6. *De verloren legioenen*. 1965.
7. *De laatste Spartaan*. 1967.
8. *Het Etruskische graf*. 1968.
9. *Het afgodsbeeld*. 1970.
10. *Iorix de Grote*. 1972.
11. *De prins van de Nijl*. 1974.
12. *De zoon van Spartacus*. 1975.
13. *Het spook van Carthago*. 1977.
14. *De prooien van de vulkaan*. 1978.
15. *Het kind van Athene*. 1980.
16. *De toren van Babel*. 1981.
17. *De keizer van China*. 1983.
18. *Vercingetorix*. 1985.
19. *Het paard van Troje*. 1988.
20. *O Alexandrië* (met Rafael Moralès). 1996.
21. *De barbaren* (idem). 1998.
22. *De val van Icarus* (idem). 2001.
23. *De groene rivier* (idem). 2003.
24. *Roma, Roma ...* (idem). 2005.
25. *Het was in Khorsabad* (met François Maingoval). 2006.

26. *De Iberiër* (idem en Christophe Simon). 2007.
27. *De duivel van Pharos* (met Patrick Weber, Christophe Simon). 2008.
28. *De verdwenen stad* (idem). 2009.
29. *Het testament van Caesar* (Marco Venanzi). 2010.
30. *Het complot van Baal* (Michel Lafon, Christophe Simon). 2011.
31. *De schaduw van Serapis* (François Cortegianni, Mathieu Barthélemi, Marco Venanzi, Véronique Robin). 2012.
32. *De laatste verovering* (Géraldine Ranouil, Marc Jailloux, Corinne Billon). 2013.
33. *De dooltocht van Alex* 1 en 2. 1999,
34. *Brittannia* . 2014.
35. *Aan de overkant van de Styx*, 2015.
36. *Het goud van Saturnus* (Martin, Venanzi, Drion), 2016.
37. *De eed van de Gladiator* , 2017.
38. *Veni, vidi, vici* (Giogio Albertini, David B. = Pierre-Francois Beauchard), 2017.
39. *De Helveti* (Marc Jailloux, Mathieu Breda), 2019.

In de serie *De reizen van Alex* (auteurs: Jacques Martin, Gilles Chaillet, Pierre de Broche, Cédric Hervan, Yves Plateau, Rafael Moralès, Jean Torton e.a.) zijn de volgende delen verschenen: *Egypte 1* (2002), *Rome 1* (2002), *Egypte 2* (2003), *Griekenland 1* (2003), *De Olympische Spelen* (2004), *Pompeii* (2004), *Jeruzalem* (2004), *Rome 2* (2005), *De Azteken* (2005), *Antieke klederdracht* (2005), *De Vikingen* (2006), *Lutetia* (2006), *De Inca's* (2006), *De Etrusken 1* (2007), *De Etrusken 2* (2007), *Griekenland 2* (2007), *Egypte 3* (2008), *Carthago* (2008), *China* (2008), *Alexander de Grote* (2009), *Persepolis* (2010), *Petra* (2010), *De Maya's* (2012), *De Olympische Spelen* (2012), *Alesia* (2014).

François Maingoval, Jean Torton, *Alex stelt voor: Alexander de Grote*. Casterman 2008. **M**

François Maingoval, Yves Plateau, *Alex stelt voor: Nero*. Casterman 2008. **M**

François Maingoval, Eric Lenaerts, *Alex stelt voor: Cleopatra*. Casterman 2008. **M**

Lesmateriaal over *Orion*, een andere in de oudheid spelende Jacques Martin serie, via:

<http://historischestrips.blogspot.nl/2009/01/lesmateriaal.html>

Luc De Mayer, Ivan Claeys, *Ben Hur*. Standaard Uitgeverij, 2006. Strip aan de hand van het heldenverhaal van Lewis Wallace (ook de basis van de verfilmingen).

Peter Nuyten, *Auguria*. 1. Silvester, 's-Hertogenbosch 2010. 2. Arboris, Zelfhem 2017. Goed gedocumenteerde heldenvertelling over de Bataafse opstand. Het verhaal krijgt weinig vaart doordat Nuyten veel tekst nodig heeft om

zowel de achtergronden als het verhaal te vertellen. (februari 2013) **M**

Alecos Papadatos, Abraham Kawa, Annie di Donna, *Democratie*. Lebowski, Amsterdam 2016. Het ontstaan van de Atheense democratie, uitgelegd aan de hand van de gebeurtenissen rond een fictieve vazenschilder.

Rob Shone, Anita Ganeri, Chris Odgers, *Alexander de Grote. Het leven van een koning en veroveraar*. Biblion Uitgeverij, Leidschendam 2005. Voor het onderwijs en bibliotheek gemaakte brave, maar vlakke documentaire stripbiografie.

Rob Shone, Anita Ganeri, Nick Spender, *Spartacus. Het leven van een Romeinse gladiator*. Biblion Uitgeverij, Leidschendam 2005. Voor het onderwijs en bibliotheek gemaakte brave, maar vlakke documentaire stripbiografie.

Magda van Tilburg, *Antiqua Signa*. www.booxalive.nl Serie online geplaatste klassieke verhalen, met daarnaast de Nederlandse vertaling. In de serie: Plautus, *Curculio*; Vergilius, *Dido et Aeneas*; Ovidius, *Phaeton*; *Romulus & Remus*; Homerus, *Ares & Aphrodite*; Zie: <https://booxalive.nl/klassieke-strips/>

Fred Vignaux, Eric Adam, Didier Convard, Stephane Bourdin, *Vercingetorix*. Daedalus 2017. Goed gedocumenteerde (met bijlage & 'making of') stripbiografie.

Zie ook: [https://bib.arts.kuleuven.be/bibliotheek/kleio/Strip%20\(1\).pdf](https://bib.arts.kuleuven.be/bibliotheek/kleio/Strip%20(1).pdf) voor een overzicht van honderden strips die spelen in de prehistorie en de oudheid.

Middeleeuwen

Niels Bongers, Nico Stolk, Joshua Peeters, Albo Helm, *Sint Maarten. Een levende legende*. Uitgeverij Matrijs, Utrecht 2011. Driedelig stripboek over het leven, legenden en (Utrechts) erfgoed van Sint Maarten gemaakt door het Utrechts stripcollectief De Inktpot (in samenwerking met het Sintmaartensberaad). (oktober 2013) **M**

Clothilde Bruneau, Vincent Delmas, Genevieve Buhrer-Thierry, Gwendal Lemercier, *Karel de Grote. Zij schreven geschiedenis 3*. Daedalus 2017. Goed gedocumenteerde (met bijlage & 'making of') stripbiografie.

Clothilde Bruneau, Esteban Mathieu, Christi Pacacurio, Andrea Meloni, *Suleyman de prachtlievende*. Deel 8 uit de serie *Zij schreven geschiedenis*. Daedalus 2018. Goed gedocumenteerde (met bijlage & 'making of') stripbiografie.

Ype Driessen (e.a.; stripcollectief De Inktpot), *De halsdoek van Cunera*. De Inktpot, Utrecht 2015. Ingenieuze strip over de stadspatrones van Rhenen; tien goed op elkaar aansluitende strips, bij elkaar gebracht door een fotostrip en dat zo historische betrouwbaar mogelijk. **M**

Denis-Pierre Filipi, Manuel Garcia, Sara Spano, *Djengiz Kahn*. Deel 4 van *Zij schreven geschiedenis*. Daedalus 2017. Goed gedocumenteerde (met bijlage & 'making of') stripbiografie.

P. Fostroy, B. Despas, E. Dreze, *Mirakel te Maredsous*. Klare lijn strip over de tot heilig verklaarde Ierse Benedictijn Dom Columba (Joseph) Marmion. BDCoccinelle, Durbuys 2000. (maart 2019)

Hermann (Huppen), *De torens van Schermerwoude*. Arboris, Zelhem 1985 – 2012. Avonturenserie in een middeleeuwse setting. Sterke sfeertekeningen. Ieder verhaal staat op zichzelf en draait om een fictieve historische figuur. **M**

1. *Babette* (1985)
2. *Eloise van Grimbergen* (1986)
3. *Germain* (1987)
4. *Reinhardt* (1988)
5. *Alda* (1989)
6. *Sigurd* (1989)
7. *William* (1991)
8. *De Seldsjoek* (1992)
9. *Khaled* (1993)
10. *Olivier* (1994)
11. *Assunta* (1998)
12. *Rodrigo* (2001)
13. *Dulle Griet* (2006)
14. *Vassya* (2009)
15. *Hemeloog* (2012)

Lesmateriaal via: <http://historischestrips.blogspot.nl/2009/01/lesmateriaal.html>

Wim Karreman, Marjolein Witkamp, Niels Bongers, Abo Helm (redactie), *Utrechts Psalter 2016 A.D.. Twintig (strip)tekenaars geïnspireerd door het Utrechts Psalter*. Stichting De Inktpot/Universiteit Utrecht 2016. Geen strip, maar (strip)tekeningen geïnspireerd door illustraties uit het befaamde, in de collectie van de universiteitsbibliotheek berustende psalmenboek.

Erik Kriek, *De Balling*. Schratch Books, Amsterdam 2019. Sfeervol getekend boek; verzonden familievetes tegen een historische achtergrond op IJsland in de 10^e eeuw (Vikingtijd).

Hec Leemans, *Keizer Karel – de laatste Bourgondiër*. VZW Gent 1500 – 2000, Gent 1999. Bij het 500-jarig bestaan van Gent uitgegeven strip over het leven van Karel V, die enkele jaren in Gent woonde.

M

Milo Manara, *Carravaggio. Met degen en palet*. Ballon Media, Antwerpen 2015. Fraai verbeeldde, op de meesterwerken van Carravaggio gebaseerde strip, waarin feit (achtergronden en wat van de schilder bekend is) en fictie (diens romantische escapades) door elkaar lopen.

Matthieu Mariolle, Meli, Loisea, *Saladin*. Deel 5 van *Zij schreven geschiedenis*. Daedalus 2018. Goed gedocumenteerde (met bijlage & 'making of') stripbiografie.

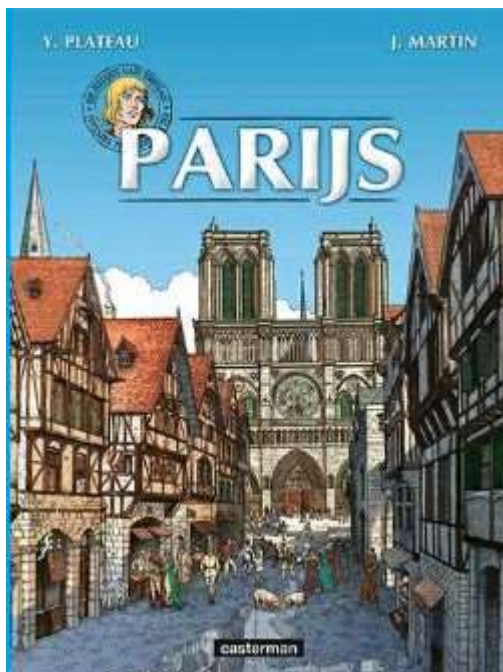
Jacques Martin, Jean Pleyers, *Tristan*. Castermann 1984 – heden. Langlopende serie rondom Franse twintiger in de late middeleeuwen, die allerlei avonturen beleeft. Keer op keer weet hij de geschiedenis, soms op miraculeuze wijze, naar zijn hand te zetten. De afgelopen tijd worden *De reizen van Tristan* meer uitgegeven (Martin met Yves Plateau of Sallustio), fraaie documentaire reconstructies van Franse middeleeuwse plaatsen, echter zonder verhaal. **M**

1. *Het goud en de dood*. 1984
2. *Jeanne d'Arc*. 1984

3. *De kluizenaar*. 1984
4. *Het geheim van de weerwolf*. 1984
5. *De kathedraal*. 1985
6. *De lelie en het monster*. 1986
7. *De alchemist*. 1989
8. *Het geheim van de Tempeliers*. 1990
9. *De aartsengel*. 2000
10. *De heksen*. 2008
11. *De serenissimus*. 2009
12. *De Hertog van Bourgondië*. 2011
13. *De schaduw van de Katharen*. 2012
14. *Dracula*. 2014
15. *De ijzeren poort*. 2016
16. *De pest*. 2017
17. *Het proces van Gilles de Rais*. 2019

In de reeks *Reizen van Tristan* zijn verschenen:

1. *Les Baux de Provence*. 2008
2. *Carcassonne*. 2009
3. *De Tempeliers*. 2008
4. *Brussel*. 2010
5. *Brugge*. 2011
6. *Parijs*. 2014

7. *Het Vaticaan*. (2014)

Lesmateriaal via: <http://historichestrips.blogspot.nl/2009/01/lesmateriaal.html>

Josse Pietersma, Roelof Wijtsma, *De kruisvaarder en de sultan*. Nog te verschijnen strip, spelend in de dertiende eeuw, gebaseerd op feiten (de held is niet historisch) die eerst in het *Dagblad van het Noorden* verschijnt en over welk onderwerp ook een EO-documentaire is uitgezonden. (maart 2019)

Marcel Ruijters, *Jheronimus*. Lecturis, Eindhoven 2015. Sfeervolle stripbiografie over Jheronimus Bosch. Het weinige wat van Bosch bekend is, wordt in diens stijl gepresenteerd. Winnaar van de Stripschapprijs 2015. Zie: <https://www.youtube.com/watch?v=qUJ0EaSuixc> Zie ook: <http://stripmakerdesvaderlands.nl/graphic-novels-voor-de-leeslijst/> voor lessuggesties (in principe voor het vak Nederlands).

Ron Schuijt, *Tijl*. Vierdelige serie, spelend ten tijde van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Delen: 1. *De twist in het Sticht*. (2016) 2. *Een ridderzaal zonder ridders*. (2018) Delen 3 en 4 volgen nog. Een spionageverhaal met deels historische figuren tegen een historische achtergrond. Uitgeverij Syndikaat, Zutphen. **M**

Emanuele Tenderini, Patrick Weber, *1066 – Willem de Veroveraar*. Le Lombard, Brussel 2011. Fraaie, op Tapijt van Bayeux gebaseerde strip. Met afbeeldingen van het tapijt en eindigend met een interview met de conservator van het museum van het tapijt. **M?**

Paul Teng, Jan Paul Schutten, *Jan van Scorel. Sede vacante 1523*. Lecturis, Centraal Museum, Eindhoven 2013. Zeer fraaie, goed gedocumenteerde strip waarin de zoon van Jan van Scorel de

dood van de enige Nederlandse paus, Adrianus VI, onderzoekt. **M?** Over de strip, zie: <https://www.youtube.com/watch?v=YHo8BtEoNDE&list=PLkJWc79I4CVCNRq-XSc7dTNibRDydGfOX>
Zie ook: <http://stripmakerdesvaderlands.nl/graphic-novels-voor-de-leeslijst/> voor lessuggesties (in principe voor het vak Nederlands).

Marc Verhaegen (red.), *Brussel in beeldekes. Manneken Pis en andere sjarels*. V.O. Stripgilde, Erfgoedcel Brussel, Vlaamse Gemeenschapscommissie, Brussel, z.j. Bundel met 15 korte strips van verschillende Vlaamse stripmakers waarin verschillende volksverhalen over zaken uit vooral de middeleeuwen.

David West, Jackie Gaff, Ross Watson, *Christopher Columbus. Zeevaarder en ontdekkingsreiziger*. Biblion Uitgeverij, Leidschendam 2005. Voor het onderwijs en bibliotheek gemaakte brave, maar vlakke documentaire stripbiografie.

Nederlanden, 16, 17, 18e eeuw

Jaron Beekes, *De lens van Spinoza*. Oog & Blik Amsterdam 2011. Toegankelijke inleiding op Spinoza. (juni 2014)

René Bergmans, Peter Fitz Verploegh, Ad Maas, *Newton in Nederland*. Museum Boerhaave, Leiden 2009. De moeizame acceptatie van de ideeën van Isaac Newton in Nederland verstript. Het was de Leidse hoogleraar Willem Jacob 's Gravesande die de baanbrekende gedachten van Newton propageerde.

Dabitch, Pendax, *Jeronimus. 1: De nieuwe man. 2. Schipbreuk*. Z.p. 2009 – 2010. De reis, de muiterij en de ondergang van de Batavia op sterke wijze verstript. **M**

Jean-Yves Delitte, *Black Crow vertelt: 1. De expeditie van La Pérouse*. Glenat/Ballon Media, Antwerpen 2013. 2. *De Hermione*. Glenat/Ballon Media Antwerpen 2014. 3. *De Bounty. De muiterij der gedoemden*. Glenat/Ballon Media, Antwerpen 2015. Fraaie en geloofwaardige strips over 18e eeuwse marinegeschiedenis, allen historisch zo juist mogelijk. **M**

Rob Derks, René Leisink, *Erasmus in Europa*. Erasmus Universiteit, Rotterdam 2009. Cartooneske 'spannende' biografie met lesmateriaal. **M**

John Heijink, *Piet Heyn. 1. Poveglia*. Arboris, Zelhem 2017. Uitbundige actiestrip, gebaseerd op feiten.

Raymond R. Hausoul, Michael Verpeut, Veerle Biesbrouck, *De klokkenluider van Wittenberg. Maarten Luther en de Reformatie*. Jes!, 2016 Matige, historische stripbiografie vanuit protestants perspectief. (december 2018) **M**

Margreet de Heer, *De slag bij Heiligerlee*. Online korte strip en overzichtplaat, met lessuggesties, gemaakt in samenwerking met het museum Heiligerlee. Zie:

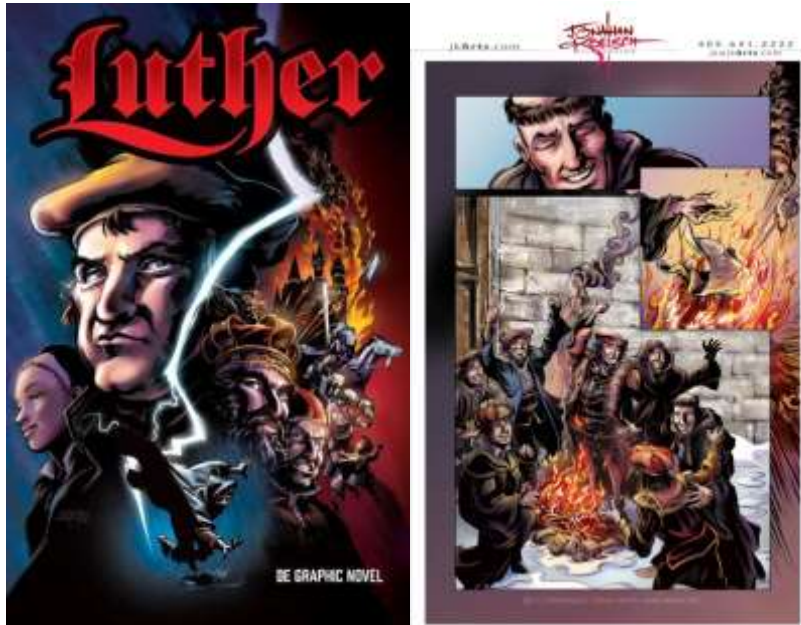
<http://stripmakerdesvaderlands.nl/strips/de-slag-bij-heiligerlee/>

Eric Heuvel, Ineke Mok, *Quacko. Een leven in slavernij*. Walburg Pers, Zutphen 2015. Sterke, op historische documenten (onder meer het dagboek van Stedman) gebaseerde, voor het onderwijs gemaakte strip over slavernij. Het vertelt de lotgevallen van Quaco, een Akan jongen die als slaaf in Suriname (en later in Nederland) terecht komt. Lesmateriaal: www.quaco-stripverhaal.nl. (juni 2015)

M

Jonathan Koelsch, *Maarten Luther en de Reformatie*. Brevier, Kampen 2017. Spectaculair ogende, maar degelijke stripbiografie over Luther vanuit een protestantse invalshoek. Lesmateriaal:

<http://www.brevieruitgeverij.nl/boeken/9789492433008/luther-graphic-novel.html> (december 2018).

T. Mateboer, Ben Horstius, *De mattenmaker van Steenwijk*. De Banier, z.p. (Apeldoorn) 2012. Heruitgave van jongens avonturenstrip (a la *Tom Poes*), eerst (1976) in het Reformatorisch Dagblad gepubliceerd, over beleg van Steenwijk in 1580-81. Tienerjongen Peter helpt Staatse verdedigers die tegenover een overmacht staan. (juni 2014) **M**

Bert van der Meij, *Het geheime schilderij van Rembrandt*. De Banier Leiden 2006. Verhaal over de relatie tussen Jan Lievens en Rembrandt in Leiden, spelend rond het schilderij *Schilder in zijn atelier*, in het Rembrandtjaar geschonken aan alle Leidse scholieren in het voortgezet onderwijs. **M**

Danker Jan Oreel, René Verhulst, *De banneling van Tobago*. Het Paard van Troje, Goes 2013. Zeeuwse strip in het kader van het Latijns-Amerikajaar met tekst door de burgemeester van Goes. Gebaseerd op ware gebeurtenissen in Goes en op Tobago, maar te positief over de behandeling van slaven door Zeeuwen. (april 2014) **M**

Typex, *Rembrandt*. Oog & Blik, Amsterdam 2013. Zeer fraaie, op initiatief van het heropenende Rijksmuseum gemaakte, Rembrandteske graphic novel over het leven van Rembrandt, aan de hand

van 'zijn vrouwen'. (oktober 2013) Over de strip: https://www.youtube.com/watch?v=h_gSVnDvDNU

Marc Verhaegen, Jan Kragt, *Het geheim van Michiel de Ruyter*. Stichting Eureducation 2007. Biografische verstripping van het leven van De Ruyter. Lesmateriaal: http://www.eureducation.nl/wordpress/?page_id=302 (juli 2011) **M**

Marc Verhaegen, Jan Kragt, *De Vliegende Hollander. Het VOC-complot*. Stichting Eureducation 2008. Op de legende van de Vliegende Hollander gebaseerd spannend verhaal, waarbij ondertussen informatie over de VOC wordt gegeven. Lesmateriaal: http://www.eureducation.nl/wordpress/?page_id=302 (juli 2011) **M**

Marc Verhaegen, Jan Kragt, *Strijd om New York*. Stichting Eureducation 2009. Ter gelegenheid van 400 jaar 'ontdekking' van Manhattan uitgegeven educatieve strip, gebaseerd op het werk van Russel Shorto. Filmpje over gebruik van deze strip op *Leraar 24*: <http://www.leraar24.nl/video/1031/stripboeken-in-de-geschiedenisles> Lesmateriaal: http://www.eureducation.nl/wordpress/?page_id=302 (juli 2011) **M**

Igor Vysjinski, Borius Karadzjev, *Tsaar Peter de Grote. Het stripverhaal van zijn leven*. Uitgeverij Big Balloon, 1996. Ter gelegenheid van het eerste (incognito) bezoek van de Tsaar (in 1697) aan Nederland uitgebrachte lyrische stripbiografie.

Eva Maria de Wit, Eric J. Coolen, *Willem van Heijthuisen*. Hofje Willem van Heijthuisen, Haarlem 2018. Het verhaal van de stichter van het hofje en van het hofje zelf. (december 2018)

Roelof Wijtsma, *De ontvoering van Philips Willem*. De Banier Buren 2007. Het leven van de eerste zoon van Willem van Oranje, die een flink deel van zijn leven als gijzelaar in Spanje doorbracht en nadien werd gezien als een mogelijke Spaanse/katholieke spion. Vlak verhaal.

19^e eeuw

Teun Berserik, *Vincent van Gogh. De vroege jaren*. Oog & Blik Amsterdam 2012. Schilderachtige biografie over Van Gogh in zijn Haagse periode, de periode waarin hij zijn eigen stijl begon te ontwikkelen. Zie ook: <http://stripmakerdesvaderlands.nl/graphic-novels-voor-de-leeslijst/> voor lessuggesties (in principe voor het vak Nederlands).

Gary Jeffrey, Kate Petty, Terry Riley, *Sitting Bull. Het leven van een Lakota-Sioux-opperhoofd*. Biblion Uitgeverij, Leidschendam 2005. Voor het onderwijs en bibliotheek gemaakte brave, maar vlakke documentaire stripbiografie.

Karl Marx, Het Kapitaal, deel 1 en 2. EPO 2010. Nederlandse vertaling, door Vlaamse Japanologe Nele Noppe, van manga, met een verhaal waarin de theorieën van Marx, in een verhaal verweven, worden uitgelegd. Mooi uitgegeven in een serie klassieke internationale literatuur, die 40 delen moet gaan omvatten.

Jacques Martin, Jean Torton, Pascal Davoz, *Historische personages* deel 1 t/m 4: *Napoleon*. Casterman . Gedramatiseerde historie uit de studio van de makers van *Alex*. **M** Trailers: <https://www.youtube.com/watch?v=tbQ9CgEDjEI>
<https://www.youtube.com/watch?v=JvkWwbJPZok>

Peer Meter, Barbara Yelin, *Gif. De zaak Gesche Gottfried, de vrouw die vijftien naasten ombracht*. Amsterdam, Xtra 2014. Graphic novel in houtskoolschetsen over de geruchtmakende seriemoordzaak in Bremen in 1832.

Bruno De Roover, Luc van Cromheecke, *De tuin van Daubigny*. Ballon Media, Antwerpen 2016. Impressionistisch verstripte biografie over de Franse impressionist.

Maximilien le Roy, *Nietzsche. Vrijheid scheppen*. Brussel 2010. Minimalistische, sterke biografie.

Salva Rubio, Efa, *Monet. Op naar het licht*. Dargaud, Le Lombard 2017. Heldere biografie, zo veel mogelijk in de stijl van de schilder.

Noel Simsolo, Fabrizio Fiorentino, Alessia Nocera, *Napoleon*. Deel 1 en 2 (3 volgt). Uit de serie *Zij schreven geschiedenis*. Daedalus 2017 en 2018. Goed gedocumenteerde (met bijlage & 'making of') stripbiografie.

Barbara Stok, *Vincent*. Amsterdam, Nijgh & Van Ditmar 2012. Kleurrijke, minimalistische verstripping

van de laatste periode van het leven van Van Gogh. In opdracht van het Van Gogh Museum. **M** Stok over de strip: <https://www.youtube.com/watch?v=23RXNtVDgZA> Zie ook: <http://stripmakerdesvaderlands.nl/graphic-novels-voor-de-leeslijst/> voor lessuggesties (in principe voor het vak Nederlands).

Jean Torton, Jacques Martin, Pascal Davoz, *Napoleon Bonaparte*. Casterman 2010 (1), 2013 (2). Vooralnog tweedelige, vrij accurate, stripbiografie in de serie *Historische personages*. Deel 1 gaat over Bonapartes jongste jeugd tot zijn eerste wapenfeit: de verovering van Toulon in 1793. **M**

Jean Vautrin, Jacques Tardi, *De stem van het volk*, 4 delen: 1. *De kanonnen van 18 maart*; 2. *De vermoorde hoop*; 3. *Bloedige tijden*; 4. *Het testament van de ruines*. Casterman 2002. De Parijse Commune verstript.

Marc Verhaegen, Jan Kragt, *Vincent van Gogh. De worsteling van een kunstenaar*. Stichting Eureducation 2010. In opdracht van het Van Gogh Museum gemaakte educatieve strip over het leven van Vincent van Gogh. Lesmateriaal: http://www.eureducation.nl/wordpress/?page_id=302 **M**

Bernard Yslaïre, Jean Claude Carrière, *De hemel boven het Louvre*. Stichting Z.El 2017. Dubbelportret van Jean-Louis David en het museum. Achtergrond: revolutionaire tijden.

Eerste wereldoorlog

Er zijn vele op de eerste Wereldoorlog geïnspireerde avonturenstrips uitgebracht. Vooral in de periode in de aanloop naar- en tijdens de 100-jarige herdenkingen van de eerste wereldoorlog is veel gepubliceerd. Hieronder worden een aantal genoemd, maar er zijn meer redelijk realistische strips (series). Zie bijvoorbeeld *Aan het front*, van Igor Kordey en Jean David Morvan (uitgeverij Silvester), *14-18*, van Eric Corbeyan en Frans le Roux (Daedalus) en *Ambulance 13*, van Patrick Cothias, Patrice Ordas, Alain Mounier en Sébastien Bouet (Saga Uitgaven).

Ivan Petrus Adriaenssens, *Afspraak in Nieuwpoort*. Lannoo z.p. 2011. Wonderschone graphic novel, waarin de waar gebeurde verhalen van drie soldaten met verschillende nationaliteit aan elkaar worden geknoopt.

Uitgebracht in het Nederlands, Frans en het Engels. (februari 2012) **M**

Ivan Petrus Adriaenssens, *Elsie en Mairi. Engelen van Flanders Fields*. Lannoo Tielt 2013. Een zo waarheids getrouw mogelijk verstript verhaal van twee Britse vrouwen, die vrijwillig ambulancediensten draaiden zo dicht mogelijk bij het front. Met documentatie. (april 2014) **M**
Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=GfSLnvD-2Vg>

Ivan Petrus Adriaenssens, *De laatste Braedy. Van Passendale naar Cambrai*. Lannoo, Tielt 2017. Meer feit dan fictie, schakelend tussen heden en verleden; een zoektocht naar een voorouder in de slag bij Passendale. **M**

Pascal Bertho, Marc-Antoine Boidin, *Endurance*. Mislukte Zuidpoolcrossing door Ernest Shackleton en zijn mede-expeditieleden. Schilderachtige tekeningen.

Jan Bultheel (animatiefilm), Amira Daoudi, Seppe Van den Berghe (verstripping), *Cafard*. Tielt Lannoo, 2015. Goed gedocumenteerd drama naar de animatiefilm voor volwassenen (trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=DZUWI5OYnNs> over de wraak zoekende Belgische wereldkampioen worstelen *Constant le Marin*).

Paolo Cossi, *Medz Yeghern. Het grote kwaad*. Silvester 's-Hertogenbosch 2011. Lugubere,

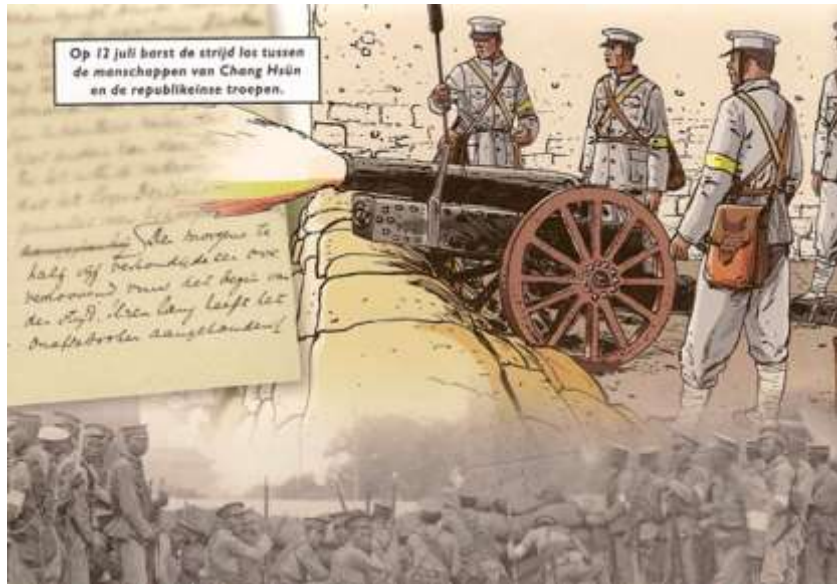
aangrijpende graphic novel over de Armeense genocide. (juli 2014)

Jerome Eho, Jerome Phalippou, *14-18 De Eerste Wereldoorlog*. Orep editions, Bayeux 2018. Behoorlijk geslaagde poging om in 72 bladzijden strip, tekst en documentatie het Franse WO1 verhaal aan de hand van frontsoldaten en hun familie te vertellen.

Philippe Glogowski, *Henry's dagboek. Ieper 1916-1918*. Van Ther La Roche-en-Ardenne 2000. Bijna documentaire loopgraafoorlogsstrip aan de hand van een fictief oorlogsdagboek. **M**

Gr'nn 33, *in Bunker 13*. Groningen 2014. Themanummer in oblongformaat van het striptijdschrift (jaargang 18, no. 33) met zes korte (veelal licht spottende) verhalen over de eerste wereldoorlog.

Fred de Heij, Peter Mennen, Ger van Wulften, *Peking, oorlog in de diplomatenwijk*. Xtra, Nationaal Archief Amsterdam 2014. Op documenten (en dus ware gebeurtenissen) gebaseerd verhaal van

spanningen tussen geallieerde en (Duitsland vertegenwoordigende) Nederlandse diplomaten in Peking. In het kader van de NA-publiekscampagne 'Het geheugenpaleis'. (juli 2014) Zie ook: <http://stripmakerdesvaderlands.nl/graphic-novels-voor-de-leeslijst/> voor lessuggesties (in principe voor het vak Nederlands).

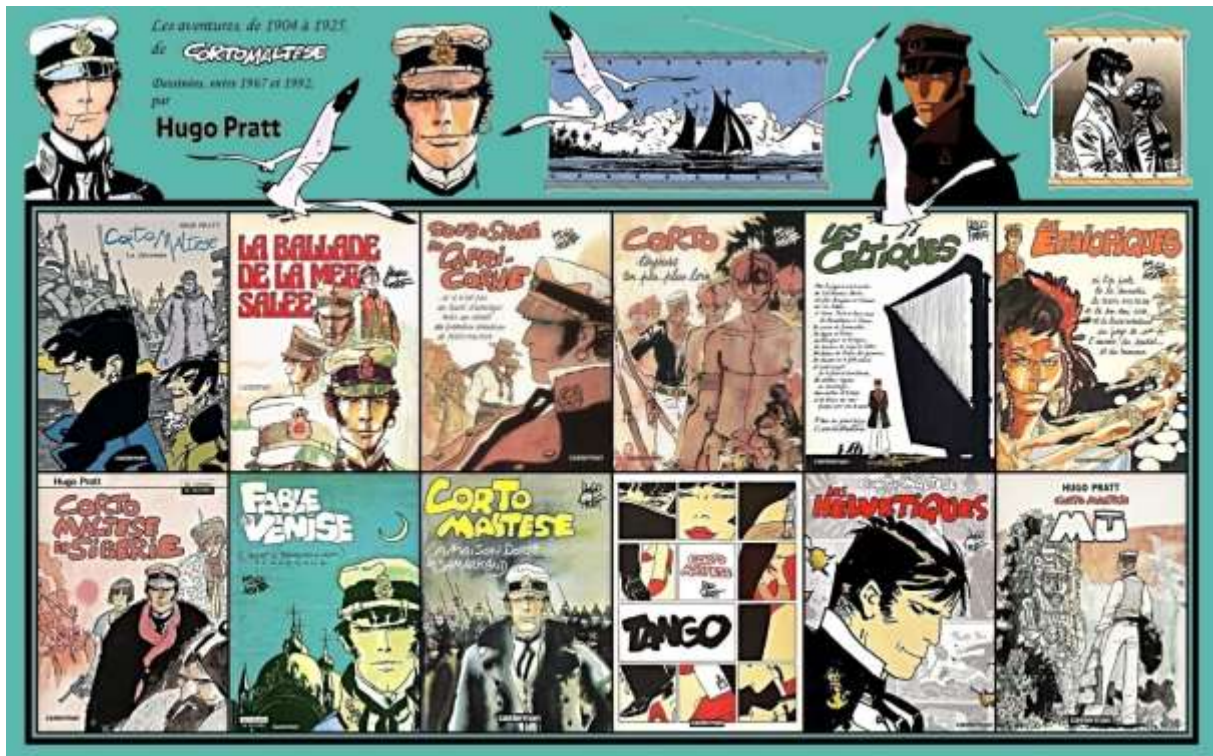
Luuk Koelman, *Elke dag sterven*. Tilburg 2014. In beperkte oplage, in eigen beheer uitgegeven, stemmige strip waarin columnist (docent) Koelman zich baseert op persoonlijke herinneringen van WO1 soldaten.

Luk Martens, *Verminkte vleugels*. Gebaseerd op de geschiedenis van de IJzerhelden de gebroeders Van Raemsdonck. Culturele vereniging Spirit, Temse 2017. Warrige, lokaal uitgegeven, strip over Belgische troepen aan het loopgravenfront.

Pat Mills, Joe Colquhoun, *Charley's oorlog*. Just Publishers 2014. Dé klassieke Britse oorlogstrip; de (verzonnen, maar realistische) belevenissen van een loopgraven soldaat. Met achtergrondinformatie. Drie delen; het derde deel uitgegeven door Hum!, z.p. 2016. Zie ook: http://en.wikipedia.org/wiki/Charley%27s_War

Hugo Pratt, *Corto Maltese*. Casterman Brussel 1967 – 1992. Serie van de legendarische Italiaanse stripauteur die speelt rond de oorlog. Corto Maltese is een wereldzeeën bevarende kapitein die intuïtief de zijde van de underdog kiest. Het verhaal is meer gelaagd dan het lijkt. Zie ook: http://nl.wikipedia.org/wiki/Corto_Maltese M?

1. *De Ballade van de zilte zee* (1967)
2. *In het teken van de steenbok* (1970)
3. *Corto altijd maar verder* (twee delen)
4. *De Kelten* (1971-1972)
5. *De Ethiopiërs* (1972-1973)
6. *Corto Maltese in Siberië* (1974-1975)
7. *Fabel van Venetië - Sirat Al-Bunduqiyyah*
8. *Het gouden huis van Samarkand* (1980)

9. *De jeugd van Corto Maltese* (1981)
10. *Tango* (1985)
11. *De Helvetiërs* (1987)
12. *Mu* (1988)
13. *De Woestijnschorpionen* (1969-73)
14. *Piccolo chalet...* (1975)
15. *Vanghe Dancale* (1980)
16. *Dry Martini Parlor* (1982)
17. *Brise de mer* (1992)
18. *(Canales, Pellejero) Onder de middernachtzon* (2015)

Régéric (Frédéric Legrain), Jacques Martin, *De reportages van Lefranc. De luchtvaart. 1. Van het begin tot 1914* (2005), 2. *Van 1914 tot 1916* (2006), 3. *Van 1917 tot 1918* (2007), *De Atlantische muur* (2011). 5. *De landing* (2014). 6. *Het Ardennenoffensief* (2014). 7. *De ondergang van het Derde Rijk* (2015). 8. *De Pacific* (2016). Casterman. Historische achtergronden voor de jeugd. **M**

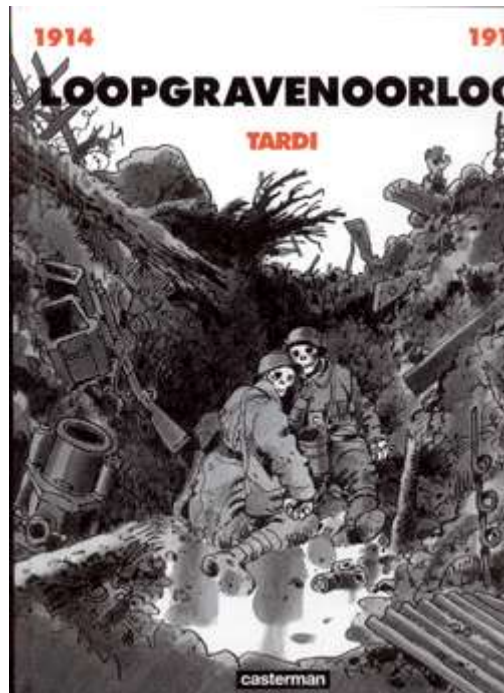
Henrik Rehr, *Gavrilo Princip. De man die WO1 ontketende*. Billoan Antwerpen 2014. Stripbiografie die toewerkt naar 'de daad' en een sterk slot kent.

Marcel Rouffa, *Berlin Avenue. Op ritme van het trommelvuur*. Gorilla avonturenstrips 2016. Op werk van de *war poets* gebaseerde strip. Een fictief verhaal in de loopgraven. **M**

Jacques Tardi, *De grote slachting. 1914 – 1918*. Casterman Tournai 2010. Dé stripklassieker over de loopgravenoorlog (samen met de publicatie hierna). Video preview:

<http://www.youtube.com/watch?v=8tSk7X5AVO4&list=PL745A5657276466D6>

Jacques Tardi, *Loopgravenoorlog*. Casterman Tournai 1993. Wederom aanklacht tegen de

zinloosheid van de loopgravenoorlog.

Jacques Tardi, *De laatste aanval*. Ballon Media, Antwerpen 2016. Tardi's laatste verhaal over de eerste wereldoorlog, als altijd gezien vanuit de sarcastische blik van een soldaat, dit maal een zieke drager. Inclusief cd met liederen over de Eerste Wereldoorlog, gezongen door Dominique Grange, de partner van Tardi.

Fransen documentaire over Tardi, de oorlogverstripper:

<https://www.youtube.com/watch?v=qYE1Cn5zB0>

Yann, Romain Hugault, *Edelweiss. 1. Valentine. 2. Sidonie. 3. Walburga*. Silvester, 's-Hertogenbosch 2012. Losjes op het leven van Duitse en Franse *flying aces* gebaseerde strip. Fraaie, realistische, tekeningen. (december 2012) M Trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=iLoLEY2TYmg>

Interbellum

José Louis Boquet, Catel, *Kiki van Montparnasse*. Amsterdam 2009. Vuistdikke zwart-witte grafische biografie over het turbulente leven van zangeres/kunstenares Alice Ernestine Prin.

Emmanuel Guibert, *De jeugd van Alan. Herinneringen van Alan Ingram Cope*. Scratch Books 2015. Beschrijvende ingetogen biografie van de jeugd van Alan Cope tijdens de crisisjaren; een prequel op het driedelige oorlogsverhaal van soldaat Cope.

Fred de Heij, Ad Maas, *Ehrenfest!* Museum Boerhaave, Leiden 2015. Biografie over de Leidse natuurkundige Paul Ehrenfest, die briljante geesten (o.m. Einstein) naar Leiden haalde, maar die zelf leed aan diepe depressies.

Steffen Kverneland, *Munch*. Oog & Blik/De Bezige Bij Amsterdam 2013. Prachtige persoonlijke

biografie van de maker (en omstandigheden) van *de schreeuw*. (april 2014)

Jan Wolter Smit, *De Sovjet-Unie onder Stalin*. 2013. Op internet geplaatste fotostrip voor vmbo-bovenbouw: <http://typischvmbo.nl/?p=15> M

Joost Swarte, *En toen de Stijl*. Op bezoek in het atelier. Leopold, Gemeentemuseum Den Haag 2017. Geweldige combinatie; de klare lijn van Swarte gecombineerd met het werk van tien kunstenaars die samen De Stijl vormden.

James Vance, Dan Burr, *Op weg*. Xtra Amsterdam 2011. *Coming of age* verhaal van een rondtrekkende Amerikaanse teenager tijdens de crisisjaren. (mei 2012)

James Vance, Dan Burr, *Galgenaas*. Xtra Amsterdam, 2014. Zwartgallig vervolg op *Op weg*, nu eind jaren '30.

Erik Varekamp, Mick Peet, *De Kennedy files. 1. De man die president wilde worden*. Scratch Books, Amsterdam 2016. 2. Op geheime missie. Amsterdam 2019. Scabreuze vertelling over Joe Kennedy, de vader van. Over het tekenproces: <https://www.youtube.com/watch?v=8emFdSxfTF8>

Tweede wereldoorlog

Rob van Bavel, Fred de Hey, *Haas. De weg terug (1), Blind vertrouwen (2), Biechtvader (3)*. Spectaculaire fictie, de oorlog in Brabant door de uitgever van Eppo. (mei 2012)

Wim de Bell, Aya van Caspel, Joost Hölscher, *Wally van Hall. Bankier van het verzet*. Verzetsmuseum Amsterdam, 2010. Online strip met educatief materiaal. <http://www.walravenvanhall.nl/#home>

Beroy & Toussaint, *Het konvooi. Het gewicht van het verleden*. Casterman 2012. *De hoop op morgen*. Casterman 2013. Tweedelige strip, op feiten gebaseerd (uitgangspunt: de onverschrokken overval op een deportatietrein in november 1943), over jodenvervolging, collaboratie en verzet in België.

Charles Burki, *Achter de kawat*. Xtra Amsterdam 2010. Het in de oorlog getekende leven in een Jappenkamp.

Jean-Michel Charlier, Victor Hubinon, *De Doodstrijd van de Bismarck*. 1946-1947.

Pascal Croci, *Auschwitz*. Toog 2001. Grootformaat striproman, waarvoor de auteur vijf jaar

onderzoek deed en onverbloemd en schokkend beeldmateriaal heeft getekend.

Christian Dalla Vecchia, Davide Fabbri, Michal Le Galli, *Operatie Overlord*. 1. *Sainte Mere-Eglise* 2. *Omaha Beach*. Vierdelige realistische verstripping, waarin de bekende verhalen (zie o.m. *De Langste Dag*) zijn verwerkt. Silvester, Den Bosch 2016, 2016.

Frankie Drappier, Jan Kragt, *George Maduro*. *Held van Curacao tot Madurodam*. Eureducation 2016. Stripbiografie over verzetsheld en naamgever van Madurodam. In het Nederlands en Papiaments uitgebracht en verspreid op scholen. Goedkope klassensets. Met lesmateriaal:

http://www.eureducation.nl/wordpress/?page_id=302 **M**

Pierre Dupuis, *Tweede wereldoorlog in strip*. Achtdelige serie, uitgebracht in de tweede helft van de jaren 70, gezamenlijk een behoorlijk feitelijke (meer uitleggende tekstblokken dan tekstballonnen van sprekers, bijvoorbeeld) geschiedenis van vrijwel de gehele tweede wereldoorlog. Alle boeken bestrijken meer dan de titel doet vermoeden. Delen: 1. *Blitzkrieg. Hitlers oorlogsmachine slaat toe*. 2. *Duinkerken. Paniek aan de Kanaalkust*. 3. *De slag om Engeland*. 4. *Vliegende forten*. 5. *Moskou. Veldtocht naar Rusland*. 6. *Invasie. Begin van het eind*. 7. *Afrikakorps. De woestijnoorlog*. 8. *Banzai. Van Pearl Harbor tot Hiroshima*. **M**

Davide Fabbri, Michael le Galli, *Operatie Overlord*. 1. *Sainte Mere-Eglise* 2. *Omaha Beach*. 3. *De batterij van Merville*. 4. *Commando Kieffer*. 5. *De Pointe du Hoc*. Heldhaftige verhalen – de gelijkenis met Cornelius Ryan's *De langste dag* is groot – verstript. Silvester, Den Bosch 2015 – 2017.

Erik de Graaf, *Scherven*. Amsterdam, Oog&Blik/De Bezige Bij 2010. Reconstructie van gebeurtenis met noodlottige gevolgen in de meidagen. **M**

Emmanuel Guibert, *De oorlog van Alan*. 3 delen Silvester 's Hertogenbosch 2011. Minimalistisch getekend oorlogsverhaal van een militair die niet in actie komt. Het derde deel gaat over het

na-oorlogse leven van Alan Ingram Cope, een man die niet kon aarden in de VS en terug naar Frankrijk ging. Sfeervol. (mei 2012)

Régis Hautières, Francis Laboutique, Pierre Wachs, Emmanuelle Polack, *Oorlogsvrouwen, 1: Amy Johnson. 2: Sophie Scholl. 3. Amy Johnson. 4. Mila Racine.* Casterman: z.p., 2013, 2015, 2016, 2017. Vier delen over bijzondere vrouwen tijdens de oorlog. De vier avontuurlijke biografieën worden aan elkaar verbonden door een fictieve Duitse spionne. (april 2014) **M**

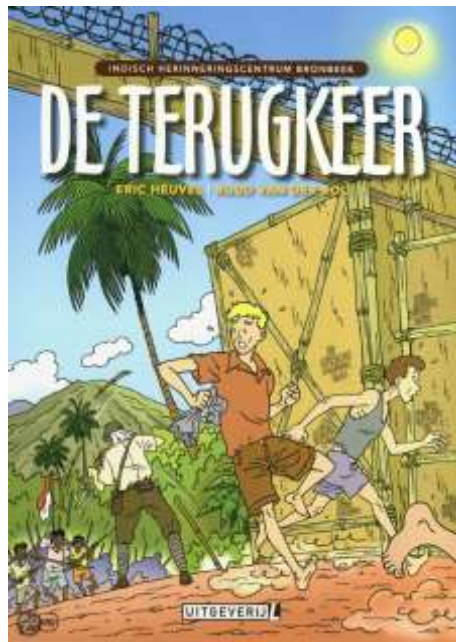
Eric Heuvel, *De Ontdekking*. Zaandam 2003. Trendsettende uitgave, het nationaal geschenk in 2005. Op zeer grote schaal verspreid en gemaakt voor het voortgezet onderwijs. Uitgave door de Anne Frank Stichting en het Verzetsmuseum Friesland. (2004 -2, oktober 2012) **M**

Eric Heuvel, *Frontstad Rotterdam*. Rotterdam 2006. In opdracht van het OorlogVerzetsMuseum Rotterdam gemaakt, half pagina groot (16 blz.) versimplificeert verhaal over Rotterdam in de meidagen van 1940. **M**

Eric Heuvel, *De Schuilhoek/Das Versteck*. Aalten 2007. Tweektalige kleine uitgave door het plaatselijke museum over de oorlog in de eigen plaats, spelend rond het gebouw, waarin tijdens de oorlog onderduikers hebben gezeten. Spinoff van *De Zoektocht*. (oktober 2012) **M**

Eric Heuvel, Ruud van der Pol, Lies Schippers, *De Zoektocht*. Amsterdam 2007. Het tweede deel in de serie voor het voortgezet onderwijs gemaakte boeken. Dit maal uitgegeven door de Anne Frank Stichting, in samenwerking met De Hollandsche Schouwburg. (2007 – 2, 2008 – 3, oktober 2012) **M**

Eric Heuvel, Ruud van der Pol, *De Terugkeer*. Arnhem 2010. Het derde deel van de zeer succesvolle

serie. Uitgever: Indisch herinneringscentrum Bronbeek. (2010 – 7, oktober 2012) **M**

Eric Heuvel, *Oorlogsverhalen. De ontdekking, de zoektocht, de terugkeer*. Uitgeverij L, Oosterhout 2018. De trilogie bij elkaar gebundeld, voorzien van een nieuw dossier, met achtergronden over het tot stand komen van de drie succesvolle boeken. (december 2017) **M**

Eric Heuvel, Jacques Post, *De meimoorden*. Uitgeverij Personalia, Rotterdam 2017. Verstripping van een spannend, verzonnen verhaal (Post) tegen de achtergrond van Rotterdam voor, tijdens en na de meidagen van 1940. Houdt het midden tussen Heuvel's *Oorlogsverhalen* en zijn oorlog/avonturenverhalen *Bud Broadway*. **M**

Paul van der Heijden, Kees Ribbens, *Bezetting in beeld – het beeldverhaal van Frans Brouwer – 1944 – 1945*. Utrecht 2010. Het laatste oorlogsjaar op satirische wijze tijdens de oorlog verstript. Frans Brouwer maakte 33 twee pagina grote stripbrieven, die pas 65 jaar later, voorzien van een biografie, achtergronden, striphistorische analyse en begrippenlijst zijn uitgegeven. **M?**

Romain Hugault, Régis Hautière, *De laatste vlucht*. Silvester 's-Hertogenbosch 2011. Vier korte stripverhalen over WO2 piloten en hun vliegtuigen. Avontuur. Prachtige, heldere klare lijn tekeningen. Van dezelfde tekenaar ook: *Boven de Wolken 1. Het Duel* en *2. Gevechten*. Van dezelfde

auteurs: *De nachtuil*. 1. *Heksen van de Nacht*. 2. *Kameraad Lilya*. 3. *Wulf & Lilya*. *Pin-up Wings* (4 delen) toont afbeeldingen zoals die op Amerikaanse WO 2 vliegtuigen waren geschilderd. In 2014 kwam een spin-off uit: *Angel Wings* (Hugault met Yann) over de rondborstige vrouwen van het Women Airforce Service Point tijdens de oorlog . 1. *Burma Banshees* 2. *Black widow* 3. *Bestemming Broadway*. (mei 2012) **M**

Sid Jacobson, Ernie Colón, *Het leven van Anne Frank. Een grafische biografie*. Uitgeverij L Amsterdam 2010. Vermoedelijk voor de Amerikaanse onderwijsmarkt gemaakte te brave vertelling van het Achterhuisverhaal. **M** De auteurs over de graphic novel:

<https://www.youtube.com/watch?v=2WdZ9sGn8i8> Trailer:

<https://www.youtube.com/watch?v=vZ2Z2vRZJQQ>

Philippe Jarbinet, *Airborne 44*. 1: *Waar mannen vallen*. 2: *Morgen zullen wij er niet meer zijn*. (eerste cyclus, ook samen te koop) 3. *Omaha Beach*. 4. *Kruisende wegen* (tweede cyclus) 5. *Als je moet overleven* 6. *Oorlogswinter* (derde cyclus) Casterman Tournai tussen 2009 en 2015. Strips die spelen rondom D-Day en het Ardennenoffensief. Fraai getekend. Hoe mensen persoonlijk worden geraakt door de oorlog. (mei 2012) **M**

Rudolf Kahl, *Herinneringen. Mijn jeugd op de puinhopen van het Derde Rijk*. Xtra Amsterdam 2005. Biografische vertelling van een getraumatiseerde jongeman. Zie ook:

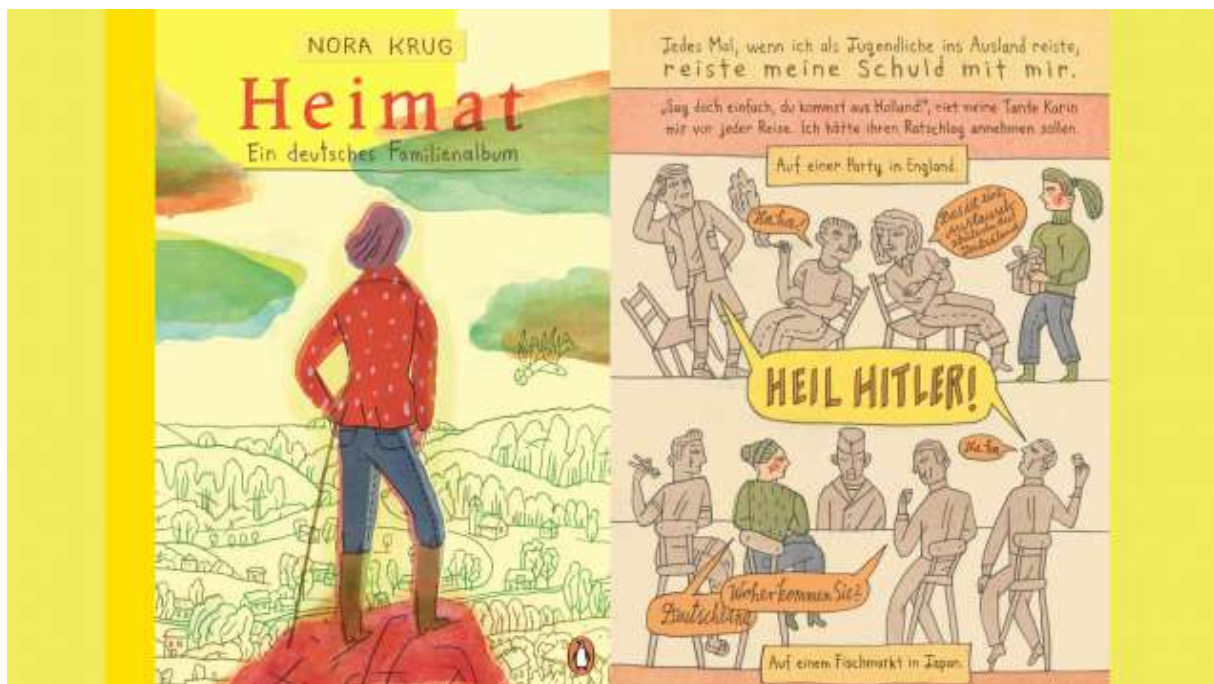
<http://stripmakerdesvaderlands.nl/graphic-novels-voor-de-leeslijst/> voor lessuggesties (in principe voor het vak Nederlands).

John C. Kennis, *De Sprinkgermanen*. Van Holkema & Warendorf 1945 (herdruk 1975). Persiflage van zeer kort na de oorlog op de oorlog in Nederland. Op zichzelf al een geweldige historische bron.

Isabel Kreitz, *De meesterspion. Stalins ogen in Tokio*. Oog & Blik Amsterdam 2010. In grijstinten getekende comic fiction over de laatste maanden van het leven van Richard Sorge, de Sovjet spion op de Duitse ambassade in Tokio, die Stalin waarschuwde voor operatie Barbarossa, wat niet serieus genomen werd en waardoor hij zeer gefrustreerd raakte.

Nora Krug, *Heimat. Terug naar het land van herkomst*. Balans, Amsterdam 2018. Indrukwekkend boek; graphic novel, documentaire, apologie, zoektocht. Zoektocht naar het familieverleden

gedurende de oorlog. Op internet zijn vele filmpjes met Krug en over *Heimat*. Over het teken (en vooral gum-) proces: <https://www.youtube.com/watch?v=OGLqoRgqkPc>

Joe Kubert, *Yossel, 19 april 1943*. Lion, 2015. Ongeinkte raamvertelling door de legendarische Amerikaans-joodse stripmaker, waarin Kubert in de huid kruipt van een 13-jarige, in de oorlog naar het getto van Warschau gedeporteerde jongen, die verslag doet van de gebeurtenissen, tot en met de opstand. De auteur over het boek: https://www.youtube.com/watch?v=rjw_Y-tJ-O8

Jacques Martin, Olivier Weinberg, Yves Plateau, *De reizen van Lefranc. 1. De Atlantische muur* (2011), *2. De landing* (2014), *3. Ardennen offensief* (2014). *4. De ondergang van het derde rijk* (2015). *5. De strijd om de Pacific* (2016). Castermann. Achtergronden voor de jeugd. **M**

Marvano (Mark van Oppen), I. Vigilante, *De joodse brigade*. Driedelige strip over de Britse brigade die aan het eind en na de oorlog meevocht, oorlogsmisdadigers ombracht en illegaal joden naar Palestina bracht. Dargaud 2013, 2015, 2016 (deel 1, 2 en 3). **M**

Keiji Nakazawa, *Gen barrevoets in Hiroshima. 1. De Bom. 2. De levende doden. 3. Een nieuw bestaan*.

4. Uit de as herrezen. 5. Oorlog zonder einde. 6. Niets dan de waarheid. 7. Tot stof vergaan. 8. Kooplui des doods. 9. Grenzen doorbreken. 10. Nooit opgeven. Xtra Amsterdam 2006 – 2014. Confronterende biografische manga over het leven kort voor, tijdens en na het vallen van de atoombom. Zie: http://en.wikipedia.org/wiki/Barefoot_Gen (april 2014) Fragment, vallen van de bom (link wordt regelmatig verwijderd en weer terug geplaatst):

<https://www.youtube.com/watch?v=UYzG3Fv2km8>

Fabian Nury, Sylvain Vallée, *Er was eens. 1. Het imperium van Monsieur Joseph. 2. De vlucht van de raven. 3. Eer en geweten*. Antwerpen 2011. Stripavontuur van joodse verzetsstrijder.

Peter Pontiac, *Kraut*. Podium Amsterdam 2000. Heruitgave 2011. Biografische zoektocht van deze underground stripmaker naar zijn in de oorlog 'foute' vader. Zie ook:

<http://stripmakerdesvaderlands.nl/graphic-novels-voor-de-leeslijst/> voor lessuggesties (in principe voor het vak Nederlands).

Hugo Pratt, Hector Oesterheld, *Ernie Pike 1 & 2*. Casterman 2004 (origineel Argentinië 1957). Iconische strip over de oorlogsreporter Ernie Pike (losjes gebaseerd op Ernie Pyle); korte 'trage' verhalen over bijzondere gebeurtenissen in de tweede wereldoorlog en de Korea oorlog. Zie ook: http://en.wikipedia.org/wiki/Ernie_Pike

Marcel Prins, Marcel van der Drift, *Andere Achterhuizen. Verhalen van Joodse onderduikers*. 2010. Geen strip, maar een site bij een boek, waar op grafische wijze de routes van 23 onderduikers in beeld worden gebracht. <http://www.andereachterhuizen.nl/index.php#/kaart>

Paco Roca, *Sporen van het toeval. De Spaanse bevrijders van Parijs*. Soul Food Comics, 2017. Sterke biografie over een gevluchte Spaanse revolutionair, die meehielp met de bevrijding van Parijs.

Daniel Rosseels, *Front*. Xtra Amsterdam 2010. Oorlogstekeningen met een hoog propaganda gehalte.

Aline Sax, Caryl Strzelecki, *De kleuren van het getto*, De Eenhoorn Wielsbeke 2011. Indrukwekkende

strip, gericht op jongeren vanaf 16 jaar. Met lesmateriaal. (mei 2012)

Nico Schuurman, *De Grebbelinie 1940 Bloedspoor*. Boekscout Soest 2012. In eigen beheer uitgegeven strip over de gebeurtenissen in de eigen woonplaats. (april 2014)

Nico Schuurman, *Ede 1944 & Market Garden*. Ede 2014. Educatief project van het Platform Militaire Historie Ede, het Airborne Museum en de auteur, waarin de gebeurtenissen (ingekaderd in de grotere geschiedenis) in en om Ede zijn verstript. **M**

Rik Slinger, Maarten Hartog, *Doelwit Westerdam*. In opdracht van het OorlogVerzetsMuseum Rotterdam gemaakt, half pagina groot (16 blz.) versimplificeert verhaal over het door het verzet tot zinken gebrachte schip de Westerdam, een schip wat mogelijk anders door de Duitsers was gebruikt om de haven te blokkeren. **M**

Jan Wolter Smit, *De opkomst van Hitler*. Fotostrip voor vmbo bovenbouw op internet:
<http://typischvmbo.nl/?p=78> **M**

Kees Sparreboom, *Een Rotterdammer in oorlogstijd*. De Steensplinter Gouda 2011. Biografische korte graphic novel van de zoon over zijn vader tijdens de oorlog. (mei 2012)

Olivier Speltens, *De hel van het Oostfront*. 1. *De Russische winter*. 2. *De grootmacht ontwaakt*. 3. *Verschroeiide mensen*. 4. *Wij waren mensen*.

Silvester Den Bosch, 2012, 2014, 2015, 2016. Realistische vierdelige oorlogstrip vanuit het perspectief van Duitse soldaten. Fraai grafisch materiaal. **M**

Art Spiegelman, *Maus*. 1. *Mijn vader bloedt geschiedenis*. 2. *En hier begon mijn ellende pas*. Oog & Blik Amsterdam 1995 en 1994. Ook gezamenlijk uitgegeven. Nog steeds dé standaard als het over historische graphic novels gaat. Over deze boeken: Art Spiegelman, *Metamaus*. Amsterdam, Oog &

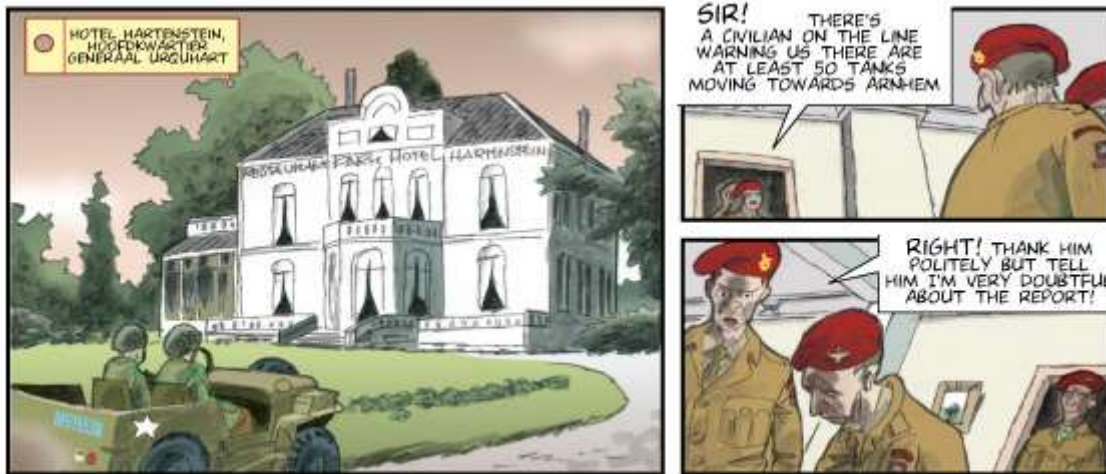
Blik/De Bezige Bij 2012. Achtergronden (in interviewvorm), bronnenboek, met cd-rom inclusief originele Amerikaanse versie van de strip, als mede honderden voorstudies en interviewfragmenten van Spiegelman met zijn vader. BBC documentaire: <https://www.youtube.com/watch?v=s4LlkbSeN4> Zie ook: <http://en.wikipedia.org/wiki/Maus> (november 2012)

Jacques Tardi, *Ik René Tardi. Krijgsgevangene in Stalag IIB*. Casterman, z.p. 2012. Documentair biografisch verhaal over de vader van de verstripper van de loopgravenoorlog. René Tardi was beroepssoldaat die een groot deel van de oorlog in krijgsgevangenschap heeft gezeten. Tardi schetst het deprimerende bestaan en de strijd tegen de honger en onmenselijkheid. (juli 2014) Deel 2: *Mijn terugkeer naar Frankrijk*. Z.p. 2015. Het verhaal hoe René Tardi, na zijn bevrijding, terugkeerde naar huis, door een verwoest Europa.

Kid Toussaint, José Maria Beroy, *Het konvooi. Het gewicht van het verleden*. Casterman, z.p. 2012 en 2013. Over de overval op trein 20 naar Auschwitz, waardoor 231 personen konden ontsnappen. Flashbacks geven het verhaal diepte. (juni 2014) **M**

Hennie Vaessen, *Slag om Arnhem. Een historisch beeldverhaal. Deel 1: De brug*. Arnhem 2011. Als *De zoektocht*, maar dan Duitsers met Duitse tekst en Britten in het Engels. De vertaling is op deze <http://www.pelikaanpers.nl/nl/> site te vinden. **M**

Hennie Vaessen, *Slag om Arnhem. Een historisch beeldverhaal. Deel 2: Hotel Hartenstein*. Arnhem 2012. Oosterbeek september 1944; van bevrijding tot nachtelijke terugtocht. (mei 2012, juni 2014) **M**

Hennie Vaessen, *Slag om Arnhem. Een historisch beeldverhaal. Deel 3: Adelaar en Pegasus*. Arnhem 2013. De terugtocht. **M**

Hennie Vaessen, *Strijd om de Grebbeberg*. Pelikaanpers, Oosterbeek 2015. Stripverhaal over dit 'onderbelichte' deel van de tweede wereldoorlog. Voor de jeugd gemaakt, ook in een licht gewijzigde PC versie (*Slag om de Grebbeberg*). (juni 2015). **M**

Hennie Vaessen, *Atlantikwall*. Pelikaanpers, Oosterbeek 2018. Mooi ingekaderde documentaire strip voor de jeugd over de Atlantikwall in Zuid-Holland. (december 2018) **M**

Erik Varekamp, Mick Peet, *Agent Orange. 1. De jonge jaren van Prins Bernhard. 2. De oorlogsjaren van Prins Bernhard I. 3. De oorlogsjaren van Prins Bernhard II. De stadhoudersbrief*. Amsterdam 2004, 2008 en 2010. 4. *De oorlogsjaren van Prins Bernhard II*. Amsterdam 2011. 5. *De oorlogsjaren van*

Prins Bernhard III: de affaire King Kong. Van Praag Amsterdam 2012. Tot 8 delen uit te bouwen serie over Bernhard (na 5 delen gestopt), over wie vooral scabreuze, schandaleuze en spectaculaire zaken worden beschreven. In interviews geven de makers aan dat het historisch juist is; de uitgever houdt het op *true fiction*.

Marc Verhaegen, Jan Kragt, *V-bommen op Antwerpen*. Stichting Eureducation 2010. In opdracht van het Vredescentrum en de provincie Antwerpen gemaakte educatieve strip waarin tieners achter de oorlogsgeschiedenis van Antwerpen aan gaan. Later ook uitgebracht onder de titel *Oorlogswonden* en onder deze titel verspreid op Vlaamse scholen. Lesmateriaal:

http://www.eureducation.nl/wordpress/?page_id=302 (juli 2011) **M**

Olivier Weinberg, Jacques Martin, *De reportages van Lefranc. 4. De Atlantische muur (2011), 5. De landing (2014)*. Casterman. Weinig toevoegende achtergrondverhalen voor bij de al meer dan 60 jaar oude serie. **M**

Zane Whittingham, Ryan Jones, *Overlevenden van de Holocaust. Memphis Belle, Amsterdam 2016*. Verstripping van de verhalen van zes kinderen die de holocaust hebben vermeden of overleefd. Voor jonger publiek gemaakt, naar een animatie. Trailer: <https://vimeo.com/89223502> **M**

Barbara Yelin, Irmina. *Soul Food Comics, Nijmegen 2016*. Stijlvolle graphic novel over een gefnuikte liefde, gebaseerd op overgeërfde documenten over een vrouw voor (in Londen en Stuttgart), tijdens en na de oorlog.

Na-oorlogse geschiedenis

Nederlands-Indië

Peter van Dongen, *Rampokan. 1. Java. 2. Celebes. 3. Schetsboek*. Oog & Blik, De Bezige Bij Amsterdam, 1998, 2004 en 2005. Verzonnen verhaal, maar tegen een geloofwaardige historische achtergrond, namelijk de politionele acties. (2005 – 1).

Flip Peeters, *Lieve Gerda – een getekend dagboek van een Nederlands-Indië veteraan 1948 – 1950*. Museum Bronbeek Arnhem 2011. Eigen ervaringen binnen de politionele acties. (mei 2012) **M**

Midden Oosten/Noord Afrika

Jules Calis, *Van Brabant naar Afghanistan ... en terug*. Pix4Profs, Dongen 2015. Journalistieke strip over de verhalen van zes militairen uit het Brabantse Dongen.

Guy Delisle, *Gegijzeld*. Scratch Books 2017. Trage verstripping (432 blz.!) van de gijzeling van Christophe Andre in de Kaukasus (1994).

Guy Delisle, *Jeruzalem*. Oog & Blik, De Bezige Bij Amsterdam 2011. Persoonlijk verslag van een verblijf van een jaar in naïeve tekeningen. Delisle toont de stad zoals die is; verwarrend,

gecompliceerd, verrassend. Trailer: <http://www.youtube.com/watch?v=ZRI7c0rqyNM> (november 2012)

Ari Folman, David Polonsky, *Wals met Bashir*. Een oorlogsverhaal over Libanon. De Vliegende Hollander Amsterdam 2009. Opmerkelijk: eerst was er de (Oscar winnende) animatiefilm, daarna het (filmische) boek.

Zoektocht naar eigen rol van een Israëliische soldaat, ten tijde van het bloedbad in het vluchtelingenkamp in Sabra en Shatilla. Trailer: http://www.youtube.com/watch?v=_J9uoLMhMhs (2010 – 5)

Sarah Glidden, *Israel in 60 dagen*. Oog & Blik Amsterdam 2011. Geprezen reisverslag met historische verklaringen.

Milan Hulsing, *Stad van klei*. Oog & Blik Amsterdam/Antwerpen 2011. Verhaal van een Egyptische ambtenaar die een stad fantaseert en daar de inkomsten van de politie van incasseert, gemaakt door

de destijds in Egypte woonachtige Nederlander Hulsing. Het zou zo geweest kunnen zijn. De ambtenaar gaat uiteindelijk ten onder in zijn fantasieën. Grafisch (alles in zand/bruintinten) zeer sterk; het lijkt op aquarel, maar is met de computer gemaakt. Zie ook: <http://stripmakerdesvaderlands.nl/graphic-novels-voor-de-leeslijst/> voor lessuggesties (in principe voor het vak Nederlands).

Didier Lefèvre/Emmanuel Guibert/Frédéric Lemerrier, *De fotograaf*. Brussel 2005-2006. Driedelig verslag van fotograaf Lefèvre, die meereisde met Artsen Zonder Grenzen in Afghanistan, waarin zijn foto's knap worden verwerkt tussen de klare lijn tekeningen van Guibert. *De fotograaf integrale* kwam in 2015 uit.

Maximilien Le Roy, *De Muur*. Casterman 2012. Het verhaal van de Palestijnse jongeman Mahmoud Abu Srour, uit diens mond opgetekend door Le Roy. De lotgevallen van Palestijnen simplistisch, sober en realistisch verbeeld. (november 2012)

Riad Sattouf, *De Arabier van de toekomst. Een jeugd in het Midden-Oosten (1978-1984)*. De Geus, Breda 2015 - 2019. Zes delige serie, waarvan het vierde deel in 2019 uit is gekomen. Verraderlijk simplistische autobiografische strip waarin de voormalige *Charlie Hebdo* stripmaker zijn jeugd jaren in Libië en Syrië verstript. De vader van Sattouf is wetenschapper in het Lybie van Khadaffi en later het Syrië van Hafez al-Assad. Vader glijdt af in een naargeestig antisemitisme, anti-Frankrijk en verheerlijking van Saddam Hussein.

Mohammed Nadrani, *Jaren van lood. Mijn eerste 480 dagen in de geheime gevangenis in Marokko*. Xtra Amsterdam 2008. Naïeve strip over een naargeestig onderwerp.

Mohammed Nadrani, *Emir van de Rif. Ben Abdelkrim. Marokko 1920-22 Oorlog tegen de Spanjaarden*. Xtra Amsterdam 2010.

Joe Sacco, *Onder Palestijnen*. Amsterdam 2005. Graphic journalism van de bovenste plank. Lesmateriaal: <http://historischestrips.blogspot.nl/2009/01/lesmateriaal.html>

Joe Sacco, *Gaza 1956. In de marge van de geschiedenis*. Journalistieke reconstructie van de gebeurtenissen in 1956. Sacco toont ook hoe hij aan zijn informatie komt. Atlas Amsterdam/Antwerpen 2011. Presentatie van Sacco over dit boek: <http://www.youtube.com/watch?v=keqbb11Px0k> (november 2011)

Marjane Satrapi, *Persepolis*. Amsterdam 2005. Autobiografisch coming of age verhaal van een meisje dat opgroeit in het Iran van voor en tijdens de ayatollahs. Een topper.

Lesmateriaal: <http://www.strippgids.org/wp-content/uploads/2015/04/persepolis.pdf> Fragment (worden regelmatig verwijderd): <https://www.youtube.com/watch?v=d1LPToZPf5c>

Mohamed Sifaoui, Philippe Bercovici, *Bin Laden – ontmaskerd*. 2 Bis 2010. Omstreden strip waarin wordt betoogd dat met name de moslims de slachtoffers van Bin Laden zijn. Bin Laden wordt op de hak genomen.

Maximillan Uriarte, *De witte ezel. Zaidon, Irak 2007*. Soul Food Comics, Arnhem 2017. De missie in Irak door de ogen van een jonge Amerikaanse marinier. Fraaie strip.

Rudi Vranckx, Caryl Strzelecki, *De Gierenclub*. De Bezige Bij Antwerpen 2013. Indringend verstripte reportages van BRT-oorlogsjournalist Vranckx, die hij maakte tijdens de Arabische Lente, met

verbindende gesprekken tussen Vranckx en Strzelecki.

Cuba

Alberto Breccia, Enrique Breccia, Héctor Oesterheld, *Che*. Indringende sympatiserende Argentijnse korte biografie, die zelf ook deel van de geschiedenis is geworden. Silvester 's-Hertogenbosch 2011. (mei 2012)

Stefano Casini, *Hasta la Victoria*. 4 delen: 1. *Cuba 1957*; 2. *Cubaanse mambo*; 3. *Laatste zomer in Havana*; 4. *Venceremos!* (nog te verschijnen). Saga Uitgaven, Zedelgem z.j. . Verzonden verhaal over Corsicaanse zeeman die verzeild raakt in het verzet tegen Batista.

Maryse Charles, Jean-François Charles, Olivier Wozniak, Benoit Bekaert, *Libertad! Che Guevara*. Tournai 2006. Oppervlakkige biografie. (mei 2012)

Sid Jacobsen, Ernie Colón, *Che. Een grafische biografie*. Vlakke biografie. Karakter Uithoorn 2011. (mei 2012)

Reinhardt Kleist, *Castro*. Goed gedocumenteerde biografie door een verzonnen, 'meereizende' journalist. Silvester 's-Hertogenbosch 2011. Biografie. (mei 2012)

(Voormalig) Joegoslavië

Hermann (Huppen), *Sarajevo tango*, Vrije Vlucht Brussel 1995. Invloedrijke aanklacht over de inactiviteit van het westen tijdens de oorlog rond Sarajevo van 1992 tot 1995.

Joe Sacco, *Fikser. Een verhaal uit Sarajevo*. Amsterdam/Antwerpen 2004. Graphic journalism, met een hoofdrol voor informanten en helpers.

Joe Sacco, *Moslimenclave Gorazde. De oorlog in Oost-Bosnië*. Xtra Amsterdam 2011. Wederom sterk staaltje van graphic journalism; Sacco vertelt het verhaal en toont hoe hij tot het verhaal komt. (november 2011)

Overig 20^e eeuw (en een beetje 21^e eeuw)

Barron, Nestor, Tarbordara, Walther, *Falklands. De hemel behoort de havik toe*. Drie delen: 1. *Skyhawk*. 2. *Pucara*. 3. *Met vlag en wimpel*. Dark Dragon Books 2018. Heldenverhaal, gebaseerd op herinneringen van Argentijnse piloten.

Raymond Briggs, *De Verschrikkelijke Blikjes-Generaal en de Oude IJzeren Dame*. Van Holkema & Warendorf, Weesp 1984. Meer prentenboek dan stripverhaal waarin de Falkland-oorlog op de hak wordt genomen.

Thomas Du Caju, Jean-Claude van Rijckeghem, *349 squadron*. Vlaamse strip over het in de tweede wereldoorlog door de RAF opgerichte Belgische escadrille. Waarheidsgetrouwe verhalen, zo realistisch mogelijk getekend. Een eerbetoon aan de vliegers. BD Must, Brussel 2019.

Pierre Christin, Olivier Balez, *Robert Moses. De man die New York bouwde*. Bllaan, Antwerpen 2014. Stripbiografie over de briljante, maar omstreden bouwtycoon, verantwoordelijk voor tienduizenden woningen, wegen, sportstadions, et cetera.

Jan Cleyne, Jeroen Funke, Erik de Graaf, Erik Heuvel, Aimée de Jongh, Michiel van der Pol, Robert van Raffé, Anne Staal, Wilbert van der Steen, *Op missie, 10 veteranen, 10 verhalen*. Strip 2000, Eindhoven 2014. Bundel van verstripte korte verhalen van Nederlandse militaire veteranen. De strip is met tien verschillende kaften uitgegeven. **M**

In 2016 verscheen *Op missie. Deel 2*. Dit maal vijf verhalen van respectievelijk Jules Calis (intro over Veteranendag), Floor de Goede, Marcel Ruijters, Dace Sietina, Rob van Barneveld en Emma Ringelding. Strip 2000, Eindhoven 2016. Nu verstripte verhalen van de koopvaardijvloot in WO II tot en met de missie in Mali (heden). Wederom met (nu 5) verschillende kaften. **M**

Apostolus Doxiadis, Christos H. Papadimitou, Alecos Papadotas, Annie di Donna, *Logicomix*. Amsterdam 2009. Zoektocht naar de bronnen van de moderne wiskunde, uitgaand van (de ontmoetingen) van Bertrand Russel. Site met achtergrondmateriaal:

http://www.logicomix.com/en/index8be8.html?option=com_content&view=frontpage&Itemid=53

Rudi Franckx, Carol Strzelecki, *Verloren*. Lannoo 2016. Bundel stripnovelles, afgewisseld met dagboekantekeningen van de bekende Belgische journalist Vranckx. Aanleiding was de catastrofe rond Lampedusa in 2013; Vranckx speurt na waar de 'gelukszoekers' vandaan kwamen en komt zo onder meer in Niger, Syrië en Somalië.

Cécile Grenier, Ralph, Pat Masioni, *De hel van Rwanda '94 1*. Xtra Amsterdam, De Vliegende Hollander 2008. Steeds zwarter wordende fiction waarin de verschrikkingen aan de hand van een sterke vrouw worden verbeeld. Het tweede deel zal niet worden uitgebracht.

Andrew Helfer, Randy Duburke, *Malcolm X*. Xtra Amsterdam 2006. Oppervlakkige biografie.

Dirk-Jan Hoek, *Mao's mussen*. Oog & Blik/De Bezige Bij Amsterdam, 2013. De gekheid van maatregelen tijdens het bewind van Mao verbeeld in een simpel, maar effectief verhaal. (april 2014) **M** Zie ook: <http://stripmakerdesvaderlands.nl/graphic-novels-voor-de-leeslijst/> voor lessuggesties (in principe voor het vak Nederlands).

Milan Hulsing, *De Smokkelaar*. Scratch Books 2019. Op feiten gebaseerd fantastisch smokkelverhaal spelend in de koude oorlog.

Jeroen Janssen, *Muzungu, sluipend gif*. Wonderland Hasselt, 1997. De aanloop naar de genocide in Rwanda in een verraderlijk naïeve strip.

Jeroen Janssen, *Doel*. Xtra/De Draak, 2013. Sfeerrapportage van een wegwijnend dorp wat plaats moet maken voor een uitbreiding van de haven van Antwerpen en dat onder de rook van een kerncentrale doet.

Jeroen Janssen, *Abadaringi*. Oogachtend, 2016. Zeer goed ontvangen persoonlijke reportage over de terugkeer van Janssen naar Rwanda en de gesprekken die hij voerde met over de hele wereld verspreide weggevluchte personen (zoals hij dat zelf ook was).

Li Kunwu, P. Ôtié, *China. 1. De tijd van mijn vader. 2. De tijd van de partij. 3. De tijd van het geld*. Amsterdam, Oog & Blik/De Bezige Bij, 2009 en 2012. Epische autobiografische vertelling over het leven tijdens de Grote Sprong Voorwaarts tot en met het staatskapitalisme van de 21e eeuw. Geheel

van binnen uit, waardoor het een volksgeschiedenis van China in de 20^e eeuw (en iets verder) wordt. (oktober 2012)

Nelson Mandela Foundation, Umlando Wezithombe, *Nelson Mandela. De biografie. Het geautoriseerde stripverhaal*. Contact, Amsterdam 2009. Brave, vrij uitgebreide, uit het Engels vertaalde, biografie.

Mawil, *Kinderland. Een jeugd in de schaduw van de Muur*. Soul Food Comics 2019. Bekroonde (Max und Moritz-prijs voor beste Duitse strip in 2014) graphic novel vlak voor *die Wende*.

Josh Neufeld, *A.D. New Orleans na de watersnood*. De Vliegende Hollander Amsterdam 2010. Realistisch en waarheidsgetrouw journalistiek verslag over (de gevolgen van) de orkaan Katrina in New Orleans aan de hand van zeven getuigen. Eerst uitgebracht als online-strip met links naar

podcastst, YouTube filmpjes, interviews, etc. Zie <http://www.smithmag.net/afterthedeluge/> . Hier staat de gehele strip online.

Max de Radigues, Wouter Mannaert, *Weegee*. Ballon Media, Antwerpen 2016. Biografie over Arthur Fellig, trendsettend persfotograaf vanaf de jaren 40 in New York.

Joe Sacco, *Reportages. Den Haag, De Palestijnse gebieden. De Kaukasus. Irak. Migratie. India*. Amsterdam, Oog & Blik/De Bezige Bij Amsterdam 2012. Bundel journalistieke reportages die Sacco tussen 1998 en 2011 in tijdschriften publiceerde. (juni 2013)

Rob van Scheers, Gustavo Garcia, *Gagarin. Het grootste avontuur van de mensheid*. Amsterdam 2011. Inderdaad, een avonturenvertelling.

Rob van Scheers, Gustavo Garcia, *Wernher von Braun*. Stripbiografie van de man die zowel werkte voor de nazi's als voor de NASA. Scratch Books, Amsterdam 2019.

Typex, *Andy. De vele levens van Andy Warhol*. Scratchbooks 2018. Vuistdikke, magnifieke, (568 pagina's) 'feitelijke fictie', biografie, waarbij de periodes in het leven van Warhol gemaakt zijn in de stijl die deze in die periode gebruikte. De strip ademt Warhol in alle facetten. Zie ook:

<http://stripmakerdesvaderlands.nl/graphic-novels-voor-de-leeslijst/> voor lessuggesties (in principe voor het vak Nederlands). Vlog over het maken van de strip:

https://www.youtube.com/watch?v=nU_kJwpG_nM

Marc Verhaegen, Jan Kragt, *Strijd tegen het water*. Eureducation 2011. Avonturenstrip tegen de achtergrond van de watersnood van 1953. Ook in het Engels en Tsjechisch. Met lesmateriaal. **M**

Belle Yang, *Zonder zorgen*. Amsterdam, Oog & Blik/De Bezige Bij 2012. Gevoelig autobiografisch familie verhaal over China in met name de 20^e eeuw. Het leven van de familie en van Belle Yang was absoluut niet zorgeloos. (december 2012)

Staatsinrichting

Marieke Aafjes, Moira van Dijk, Sjoerd Kaandorp, Maia Matches, Jasmijn Snoijink, Aart Taminieau, *De kraker, de agent, de jurist en de stad*. Amsterdam, Oog & Blik/De Bezige Bij 2014) Zie:

<http://kraakdossier.nl/> De Wet kraken en leegstand en de werking daarvan vanuit drie gezichtspunten bekeken. Fascinerend boek.

Erik Bongers, *Verborgene ramp*. Brussel, Europese Unie 2010. Fictief verhaal over een natuurramp in een door burgeroorlog verscheurd verzonnen ontwikkelingsland, bedoeld om uit te kunnen leggen hoe ECHO (Dienst voor Humane Hulp van de Europese Commissie) werkt. Gratis in vele talen bij de Europese Commissie te krijgen. **M**

Dominique David, Cristina Cuadra, Rudi Miel, *Troebel water*. Europees parlement, Brussel 2007. Propagandistisch verhaal over hoe burgers het Europees parlement kunnen inschakelen om maatregelen tegen milieuvuiling te nemen. Gratis in vele talen bij het Europees Parlement te krijgen. **M**

Margreet de Heer, *Wereldheerschappij in beeld*. Meinema, Zoetermeer 2016. Gedachtenoefening van een uitlegger bij uitstek (zie b.v. *Filosofie in beeld*, *Wetenschap in beeld*) waarin de idealistische De Heer tracht het beste met de wereld voor heeft, echter uiteindelijk concludeert dat aan verlicht despotisme meer nadelen dan voordelen kleven. En passant worden o.m. de trias politica, verschillende staatsvormen, het communisme en kapitalisme en de Nederlandse staatsinrichting uitgelegd.

Eric Heuvel, *De zaak Sven*. De Inktvis 2004. Over de werking van de Nederlandse rechtspraak. **M**

Rudi Miel, Christian Durieux, Gihef, Sylvain Savoia, Vanyda, *Pak je kansen*. Brussel, Europese Unie 2010. Vier korte fictieve verhalen van scenarist Miel, uitgewerkt door vier verschillende tekenaars.

Propagandistische succesverhalen over het Europees Sociaal Fonds. Gratis te verkrijgen bij de Europese Commissie. **M**

Rudi Miel, Maud Millecamps, Alexandre Tefenkgi, Vanyda, You, *Een helpende hand*. Brussel, Europese Unie 2011. Vier korte fictieve verhalen van scenarist Miel, uitgewerkt door vier verschillende tekenaars. Propagandistische succesverhalen over het Europees Sociaal Fonds. Gratis te verkrijgen bij de Europese Commissie. **M**

Rudi Miel, Christian Durieux, Vanydy, Savoia, Gihe, *Pak je kansen*. Brussel, Europese Unie 2010. Zelfde als hierboven. **M**

21^e eeuw

Sites met graphic journalism:

Patrick Chapatte: <http://www.bdreportage.com/en/>

Cartoon Movement: <http://www.cartoonmovement.com/>

Joost Pollmann: <http://www.stripjournalistiek.nl/>

Drawing the times: <http://drawingthetimes.com/>

Top 10 non fictie, artikel uit *The Atlantic*:

<https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2011/08/comic-books-as-journalism-10-masterpieces-of-graphic-nonfiction/243351/>

Artikelen over strips (geen recensies) in *Kleio*

Sabine te Rietstap, *Strips in de klas*. 1994 – 7.

Lies Schippers, *'De Ontdekking' in de klas*. 2004 – 2.

Maria van Haperen, Tineke Bogaerts, *'Het is vaak een beetje metselen ...'*. *Gesprek met Fred Marshall*. 2004 – 5.

Tom van der Geugten, *Over tekeningen en balloons*. 2004 – 5.

Hans Pols, *Paul Teng, tekenaar van historische strips*. 2004 – 5.

Kees Ribbens, Rik Sanders, *Balloons en kogels*. 2005 – 5.

Ruud van der Rol, *De Zoektocht, een stripboek over de Holocaust*. 2007 – 2.

Simone Timmermans, *'De Zoektocht' in de klas. Werken met het stripboek en lesmateriaal*. 2008 – 3.

Hans Pols, *Vraaggesprek met Paul Teng. 'Ik heb geprobeerd veel in een tekening te stoppen zodat je er bij wijze van spreken een verhaal over zou kunnen vertellen'*. 2008 – 8.

Daan Schuijt, *Walz with Basir: flarden herinnering aan een bloedbad*. 2010 – 5. (Gaat in op de film).

Els Schellekens, *Terug naar Indonesië. Spannende strip draagt historische kennis over*. 2010 – 7.

Kasper van Heerden, *Captain America. Stripheld toont good old American values*. 2011 – 2.

Ger Jan Onrust, *Graphic novel of historisch stripverhaal? Historische strips en hun bruikbaarheid voor het onderwijs*. November 2011.

René van Royen, Sunnyva van der Vegt, *Veel vrolijkheid houdt lezers bij de les. Asterix en de Olympische Spelen geeft goed beeld van de oudheid*. Juni 2012.

Fred van Kruistum, *'Het gaat erin als koek!' De stripboeken van Eric Heuvel in de klas*. Oktober 2012.

Jaap Toorenaar, *Asterix en de geschiedenis. De vrolijke verbeelding van de Romeinse tijd*. Juni 2014.

Ger Jan Onrust, *De verbeelding van de oorlog. Oorlogstrips gebruiken in de les*. Juli 2014.

Ger Jan Onrust, *Quaco leefde werkelijk op de plantages. Historisch stripverhaal maakt slavernij toegankelijk*. Juli 2015.

Ger Jan Onrust, *Strips voor de geschiedenisles*. December 2018.

Nico Lettinck, *De verstripping van heiligen. Middeleeuwse Vitae in klare lijn en met tekstballon*. Maart 2019.

Daan van Leeuwen, *Friezen op kruistocht. Interview met historicus en programmamaker Josse Pietersma*. Maart 2019.

Boeken over (onder meer) historische achtergronden van strips:

Hillary L. Chute, *Disaster drawn: visual witness, comics and documentary form*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge Massachusetts/London 2016.

Margreet de Heer, Bas Schuddeboom, Willard Mans, *Graphic novels voor de leeslijst*. Personalia 2018. In principe voor (docenten van) het vak Nederlands, maar aangezien ook negen van de 59 genoemde boeken ook hierboven worden gemeld, hier een vermelding van deze gids. Gratis te downloaden op: <http://stripmakerdesvaderlands.nl/graphic-novels-voor-de-leeslijst/>

Willem van Helden, Rob van Eijck, Jos van Waterschool, Joost Pollmann, *Strips! 200 jaar Nederlands beeldverhaal*. Lecturis, Eindhoven 2013.

Margreet van Muijlwijk, *Rare jongens, die Europeanen. Het leven van Asterix in het echt*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2000.

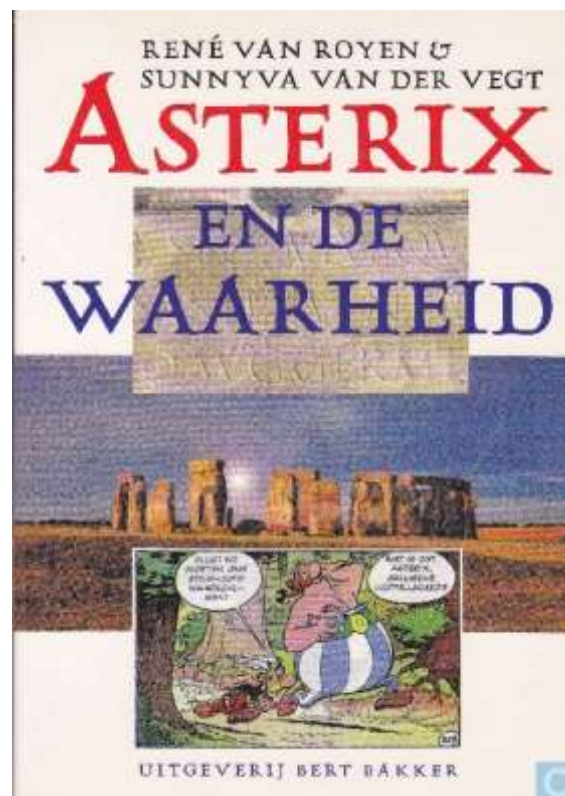
Joost Pollmann, *Letterlijk & figuurlijk. Strips kun je beter lezen*. Uitgeverij De Buitenkant, z.p. 2011.

Kees Ribbens, Rik Sanders, *Getekende tijd. Wisselwerking tussen geschiedenis en strips*. Uitgeverij Matrijs, Utrecht 2006.

C.R. Ribbens, *War comics beyond the battlefield: Anne Frank's Transnational Representation in sequential art*. In: Jaqueline Berndt (ed.), *Comics worlds and the worlds of comics: towards scholarship on a global scale*. International Manga Research Centre, Kyoto 2010.

Kees Ribbens is senior onderzoeker bij het NIOD en bijzonder hoogleraar Populaire historische cultuur en oorlog aan de Erasmus Universiteit. Hij publiceert regelmatig over (tweede wereld-)oorlogstrips. Voor een overzicht, zie: [https://pure.knaw.nl/portal/en/persons/c-r-ribbens\(91178362-a0c8-4d76-b3f4-97e65b064701\)/publications.html](https://pure.knaw.nl/portal/en/persons/c-r-ribbens(91178362-a0c8-4d76-b3f4-97e65b064701)/publications.html)

René van Royen, Sunnyva van der Vegt, *Asterix en de waarheid*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam 1997.

René van Royen, Sunnyva van der Vegt, *De erfenis van Asterix. Het leven in de lage landen*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam 2002.

René van Royen, Sunnyva van der Vegt, *Asterix en de wijde wereld*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam 2002.

Jaap Toorenaar, *Asterix, de vrolijke wetenschap*. D'Haverkamp, Leiden 2010.

Rudolf Willem de Vries, *Comics and co-evolutions: a study of the dynamics in the niche of comic publishers in the Low Countries*. Proefschrift Universiteit van Groningen, 2012.

Downloadbaar via:

<https://www.rug.nl/research/portal/files/14431551/volledigedissertatie.pdf>

Geert De Weyer, *België gestript. Het ultieme naslagwerk over de Belgische strip*.

Dragonetti/Ballon Media, Antwerpen, 2015.

Link naar site van de bibliotheek van Kortrijk met aanbevolen 'historische' strips. Vrijwel alle genoemde strips staan niet in bovenstaande lijst, aangezien het vooral gefantaseerde verhalen zijn (zoals *Alex*) die geplaatst worden in een bepaalde historische setting.

<http://www.scribd.com/doc/19421080/Historische-Strips>

Dit geldt in mindere mate voor de lijst van Peter Ponjaert, die echter maar enkele jaren getracht heeft een lijst op te bouwen.

<http://historischestrips.blogspot.nl/2009/01/uitleg.html>

Een lijst van 100 door lezers beoordeelde strips, in de VS uitgegeven: 'History through graphic novels':

http://www.goodreads.com/list/show/8998.History_through_graphic_novels

Bij de Educatieve Dienst van de bibliotheek van het (Vlaamse) gewest Limburg is het mogelijk om drie (op schoolniveau ingedeelde) uitgebreide lijsten met historische strips op te vragen. Mail naar: pbl.educatie@limburg.be

Een in 2018 gelanceerde site over strips: <https://9ekunst.nl/>

December 2019 (hierboven staan ongeveer 500 titels)